

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

LEGISLATIVNÍ RÁMEC VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI NA ZŠ: VÝVOJ OD ROKU 1984 A SOUČASNÁ PRAXE

Autor práce: Šárka Glösslová
Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky
Ročník: V.
Vedoucí práce: PaedDr. Petr Bauman

2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

podpis autora diplomové práce

Děkuji PaedDr. Petru Baumanovi, vedoucímu diplomové práce, za jeho profesionální přístup, odborné vedení, cenné rady a nekonečnou trpělivost.

Obsah

Úvod	6
1 Uvedení do problematiky vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na základní škole	9
1.1 Vymezení základních pojmů	9
1.2 Specifika ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami - zdravotně postižení	14
1.3 Statistické údaje: individuálně integrovaní žáci a žáci zařazení do speciálních a specializovaných tříd v základních školách ČR od r. 1995 do r. 2004.....	14
2 Vývoj legislativního rámce vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na základní škole	18
2.1 Vývoj vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v období 1984 - 1994	18
2.2 Vývoj vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v letech 1995-2004.....	25
3 Nový školský zákon (561/2004 Sb.) a související dokumenty	31
3.1 Legislativní rámec vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v běžných základních školách od 1. 1. 2005.....	31
3.2 Úvodní poznámky k Zákonu č. 561/2004 Sb.	33
3.3 Zákon č. 561/2004 Sb., § 16: Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami	36
3.4 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV).....	38
3.4.1 Vymezení základních pojmů	39
3.4.2 RVP ZV a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.....	40
3.4.3 Specifické principy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání – přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením	41
3.4.4 Přednosti a úskalí RVP	42
3.5 Formy speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením v běžných školách	44
3.5.1 Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, „Formy speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením“	44
3.5.2 Zařazování žáků se zdravotním postižením do některé z uvedených forem	45
3.5.3 Vzdělávání formou individuální a skupinové integrace	45
3.5.4 Integrace žáků se SVP před zavedením školního vzdělávacího programu	48

3.5.5 Školní vzdělávací program od 1. 9. 2007	48
3.6 Druhy zdravotního postižení – Zákon č. 561/2004 Sb., § 16 odst. 2	49
3.7 Školská poradenská zařízení	55
3.7.1 Poradenská zařízení před působností Zákona č. 561/2004 Sb.....	56
3.7.2 Poradenská činnost na základě nového školského zákona	56
3.8 Individuální vzdělávací plán	59
3.8.1 Legislativní rámec problematiky do roku 2004.....	60
3.8.2 Školský zákon č. 561/2004 Sb., § 18: Individuální vzdělávací plán	61
3.8.3 Obsah individuálního vzdělávacího plánu.....	62
3.8.4 Postup při realizaci IVP.....	64
3.8.5 Shrnutí	65
3.9 Asistent pedagoga	66
3.9.1 Souhrn změn souvisejících s funkcí asistenta pedagoga	67
3.9.2 Asistent pedagoga pro žáky se zdravotním postižením v základní škole.....	69
3.9.3 Postup při žádosti o zřízení funkce asistenta pedagoga.....	70
3.9.4 Shrnutí	73
Závěr	74
Seznam použité literatury a ostatních dokumentů	75
Abstrakt	80
Abstract.....	81

Úvod

V roce 1998 jsem nastoupila na Křesťanskou základní školu v Jihlavě, kde probíhal experiment, který spočíval v pokusném ověřování individuální integrace žáka s mentálním postižením v běžné škole. Výuka ve speciální třídě se žáky, kteří měli mentální, tělesné nebo kombinované postižení, byla často zajištěna pouze vyučujícím. Pokud škola zajistila asistenta pedagoga, veškeré finanční náklady hradila ze sponzorských darů a příspěvků od zřizovatele. V této době jsem byla výchovnou poradkyní a měla jsem pomáhat při zpracování individuálních vzdělávacích plánů a začleňování těchto žáků do prostředí běžné základní školy. Přitom jsem narážela na dva problémy: nedostatek finančních prostředků a na mezery v legislativních opatřeních.

Úsilí všech pedagogů se zaměřilo na pedagogickou pomoc vyučujícímu ve speciální třídě, na výrobu jinak nedostupných pomůcek a v neposlední řadě na zpracování učebních textů. Ministerstvo školství vyžadovalo kladné či záporné hodnocení experimentu a byl dán i prostor pro komentář ke změnám v legislativě, ovšem opakované žádosti o změny byly odsouvány na neurčito.

Výsledky žáků zařazených do speciální třídy byly mimořádné, proto nás neodradily ani finanční problémy. Neustále jsem se potýkala s prováděcími předpisy, které neodpovídaly skutečné školní praxi. Chyběly souhrnné a ucelené předpisy, které by tuto problematiku postihovaly a vytvořily zdravotně postiženým žákům a jejich vyučujícím potřebné podmínky pro výchovu a vzdělávání. V roce 2003 jsem byla jmenována do funkce ředitelky školy, což mi umožnilo zúčastnit se mnoha jednání, kde se projevoval nesoulad v chápání předložených předpisů. Konkrétně se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami zabývá teprve školský zákon č. 561/2004 Sb. Na základě tohoto zákona byly vydány vyhlášky, metodické pokyny a ostatní nařízení. Ovšem vytvořit z mnoha podkladů vnitřní směrnici pro školské zařízení je velmi složité, zvláště tehdy, když škola nemá potřebné zkušenosti.

Cílem této diplomové práce je vytvořit ucelený přehled, ve kterém budou soustředěny všechny zákony a ostatní prováděcí předpisy nezbytné k přijetí zdravotně postiženého žáka do běžné školy. Vzhledem k tomu, že legislativní opatření vstupují v platnost postupně,

následně jsou předkládány změny a nejsou vždy zpracovány pro potřeby v praxi, snažila jsem se využít svých zkušeností a vytvořit jejich souhrnný přehled s následným rozbořením a komentářem. Požadavky pro zařazení zdravotně postiženého žáka, které jsou na školy kladeny, mohou být splněny pouze tehdy, pokud jsou dodrženy všechny podmínky dané zákonem. Ovšem vzhledem k tomu, že řada dokumentů předkládaných ředitelům škol není ucelených, nepostihují celou problematiku a odkazují na další předpisy, je to velmi složité. Diplomová práce může být proto využita rovněž jako určitý manuál předkládající všechna legislativní opatření, jež umožňují začleňování zdravotně postiženého žáka do běžné základní školy, a souhrnné podmínky pro zajištění vzdělávání a výchovy těchto žáků tak, aby byly důstojným způsobem uspokojeny jejich vzdělávací potřeby.

Východiskem pro zpracování diplomové práce byla legislativní opatření, tj. zákony, metodické pokyny, vyhlášky a nařízení MŠMT. Důležitým podkladem byly rovněž *Důvodová zpráva k návrhu zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), Bílá kniha, Úmluva o právech dítěte* a související tiskové zprávy. Uvedené dokumenty jsem v závěrečném přehledu pro snazší orientaci rozdělila na dosud platné a již neplatné. Současně jsem použila odbornou literaturu a časopisy zabývající se speciální pedagogikou. Pro vyhledávání přesného názvu a jednacího čísla určitého dokumentu jsem využívala Internet. Bohužel, některé informace týkající se období před rokem 1990, nebylo vždy možné nalézt pomocí Internetu, proto jsem je často vyhledávala ve školním archivu, popř. jsem dotazy směřovala přímo na MŠMT.

Pro diplomovou práci jsem rovněž využívala vlastní poznámek a vnitřních směrnic, které jsem dříve vytvářela pro potřebu naší školy od vzniku první speciální třídy, jež byla jednou z prvních v České republice. Zároveň jsem postupně shromáždila všechny materiály MŠMT dostupné od roku 1984 (tj. od roku vydání školského zákona, jehož část poprvé pojednávala o problematice vzdělávání žáků se SVP) do současnosti a vyhledala v nich pasáže vztahující se k dané problematice. Z velké části vycházím z vlastní mnohaleté praxe a studia problematiky integrace žáků se SVP. Představuji-li v práci v některých případech tvrzení odborné veřejnosti všeobecně známá, konkrétní zdroj těchto informací neuvádím. Naopak v případech, kdy jsem při zpracování této diplomové práce přímo využila některý konkrétní zdroj informací, uvádím jej v příslušné poznámce pod čarou. Odkazy na související literaturu čtenář nalezne v přehledu bibliografie v závěrečné části práce.

Vlastní práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První je věnována vymezení pojmů, které jsou pro předkládanou práci klíčové. Na základě dostupných statistických údajů jsem také sestavila přehled počtu těchto žáků v letech 1995 - 2004. Jelikož pro pochopení současného stavu dané problematiky považuji za důležité poznat kořeny, ze kterých vychází, ve druhé kapitole se zabývám historickým vývojem příslušného legislativního rámce.

Stěžejní částí diplomové práce je její třetí kapitola - *Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*. Předkládám rovněž souhrn všech použitých souvisejících zákonů a ostatních prováděcích předpisů (resp. jejich částí), které jsou pak v následujících podkapitolách komentovány. Východiskem práce je § 16 školského zákona umožňující vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Na základě tohoto zákona jsou vydány další prováděcí předpisy, které se zabývají formami speciálního vzdělávání, školním vzdělávacím programem, školským poradenským zařízením, individuálním vzdělávacím plánem a asistentem pedagoga. Vzhledem k tomu, že konkrétní podoba integrace žáka se SVP závisí na druhu jeho postižení, je součástí této kapitoly rovněž stručný přehled jednotlivých druhů zdravotního postižení definovaných příslušným zákonem.

V závěru jednotlivých podkapitol jsem zařadila shrnutí týkající se podmínek nebo požadavků, které je třeba splnit pro dodržení zákona a ostatních předpisů. Pro komentář jednotlivých bodů této kapitoly využívám vlastních zkušeností, které jsem získala při zakládání dalších speciálních tříd na Křesťanské základní škole poté, co školský zákon nabyl účinnosti.

1 Uvedení do problematiky vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na základní škole

Současný vzdělávací systém umožňuje vytvořit vhodné podmínky ke vzdělávání a výchově žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Cílem je vytvořit humánní školu, která všem žákům poskytne stejné šance na rozvoj jejich individuálních předpokladů. Přestože se budu velmi podrobně zabývat požadavky, podmínkami a prostředky pro vzdělávání žáků se zdravotním postižením v dalších kapitolách své diplomové práce, považuji za důležité uvést do této problematiky vzdělávání dříve, než se pokusím o analýzu školského zákona, který tuto oblast řeší. *Zákon č. 561/2004 Sb.* umožňuje vzdělávání těchto žáků v běžných školách formou individuální integrace nebo formou skupinové integrace, proto vzdělávání zdravotně postižených žáků nemusí být omezeno pouze na speciální školy.

Úvodní kapitola vymezuje pojmy, které se týkají vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na základní škole a jsou pro téma diplomové práce podstatné. Na základě zákona č. 561/2004 Sb., § 16, uvádím tři kategorie, do kterých může být žák se speciálními vzdělávacími potřebami zařazen, ale podrobně se budu věnovat pouze jedné z nich – zdravotně postižený žák na základní škole. Současně v této kapitole předkládám statistické údaje dokazující narůstající počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, tedy trend opačný oproti poklesu celkového počtu žáků ve školách.

1.1 Vymezení základních pojmů

Žák se speciálními vzdělávacími potřebami

Speciální vzdělávání se poskytuje žákům, u kterých byly školským poradenským zařízením (tj. Speciálně pedagogické centrum, Pedagogicko-psychologická poradna) zjištěny speciální vzdělávací potřeby. Žák se speciálními vzdělávacími potřebami je následně zařazen dle *Zákona č. 561/2004 Sb.*, §16 do kategorií :

- zdravotní postižení: mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, kombinované postižení (souběžné postižení více vadami), vývojové poruchy učení nebo chování a autismus;¹
- zdravotní znevýhodnění: zdravotní oslabení, dlouhodobě nemocní, lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení nebo chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání;²
- sociální znevýhodnění: žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí, kteří jsou ohroženi patologickými jevy nebo je jim nařízena ústavní či ochranná výchova;³

Integrace

„Integrace se pokládá za vzájemný proces, ve kterém se obě strany k sobě přibližují a mění se, takže roste oboustranná pospolitost a sounáležitost. Cíl integrace spočívá v tom, vytvořit v kontextu rovnosti šancí vzájemné porozumění a akceptaci mezi postiženými a nepostiženými.“⁴

Integraci se zabývá současný švýcarský odborník v oblasti speciální pedagogiky Bürli. Definuje integraci jako snahu o poskytování různých forem vzdělávání a výchovy tak, aby bylo zajištěno optimální prostředí, které bude odpovídat potřebám žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Zároveň hodnotí školní integraci jako úsilí, na jehož konci lze dosáhnout stavu, který se považuje za ideální. Školní integrace podle Bürliho znamená, že se dětem se speciálními vzdělávacími potřebami poskytuje taková výchova a vzdělávání, aby mohly být spíše vzdělávány v běžném typu školy, než ve speciálních školách.⁵

¹ Srov. FRIEDL, A. *Školské zákony*. s. 58.

² Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. s. 31.

³ Srov. FRIEDL, A. *Školské zákony*. s. 58.

⁴ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. s. 17.

⁵ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. s. 17.

Jinými slovy lze říci, že školní integrace je stav, kdy se již nejen samotný zdravotně postižený žák nepovažuje za zvláštní součást kolektivu, ale ani kolektiv nevnímá integrovaného spolužáka za zvláštní součást třídy.

„Naprostou klíčovou podmínkou pro úspěšný průběh integračních snah je bezproblémové přijetí postiženého dítěte spolužáky. Tomu by měla odpovídat i příprava třídního kolektivu před příchodem zdravotně postiženého žáka. (...) Je nutné, aby se postižený žák integrující se do society nestal terčem verbálních a agresivních útoků ze strany spolužáků, aby nezůstal sociálně izolován v dané societě, aby se s ním nezacházelo soucitně a aby se neetabloval jako kuriozita třídy. Nepřípustný je také druhý extrém, kdy se učitel věnuje zdravotně postiženému žákovi natolik plně, že má na zbytek třídy minimum času. Uvedené aspekty lze shrnout v konstatování: Vzdělávejme postižené v běžných školách, pokud je to možné, ve speciálních, pokud je to nutné.“⁶

Přirozené podmínky pro integraci souvisí s kulturou dané společnosti. Obecně lze říci, že ve společnosti zaměřené na výkon trpí nevykonní jedinci frustrací a mají pocit nenaplněného života. Pro své snížené schopnosti a výkony mohou být v takové společnosti vyloučeni z určitých pozic. Stejně poznatky mám ze školního prostředí, kde jsou nejméně přijímáni mentálně postižení, nevidomí, neslyšící, tělesně postižení a nejakceptovanější jsou žáci s řečovým postižením.

Individuální a skupinová integrace

Individuální integrace je zajišťována v běžné třídě, kde zdravotně postižený žák pracuje podle individuálního vzdělávacího plánu. Při skupinové integraci je žák vzděláván rovněž podle individuálního vzdělávacího plánu, ale ve speciální třídě nebo skupině. Speciální třída (skupina) může být zřízena v běžné nebo speciální škole. O individuální nebo skupinové integraci rozhoduje poradenské zařízení na základě odborného vyšetření. V běžné základní škole by měla být věnována dostatečná péče a odborná pomoc stejně jako ve škole speciální.

⁶ VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální.* s. 15.

Při veškerém působení musí být sledovány nejen složky výukové, ale také výchovné. Zařazení zdravotně postiženého žáka do běžné školy mívá zpravidla kladné aspekty: není izolován (sociálně), lépe prospívá v oblasti citové, má větší sebedůvěru a může poměřit svoje síly se skutečným životem. To přispívá k samostatnosti a ke zdravému sebevědomí.

Segregace

Segregace ve vzdělávání úzce souvisí s integrací. Hovoříme o opaku integrace, kdy se žák odděluje od svých vrstevníků a vyčleňuje se z kolektivu. Při segregaci dochází k dvojímu prožívání handicapu. Žák se straní kontaktu, neustále poukazuje na své znevýhodnění nebo vystavuje svůj handicap, těží z něho a dožaduje se ohledu. Tento postoj může být prohloubený u introvertních typů osobnosti. Takoví žáci se mohou téměř úplně izolovat od svých vrstevníků. Ovšem i extrovert může vyžadovat kontakt jen s postiženými a vyhýbá se zdravým spolužákům.

V praxi jsem si ověřila, že se žáci s handicapem domnívají, že jen postižení je mohou pochopit a nepostiženým tato schopnost není dána. Takový postoj je někdy dále spojen s podceňováním sebe sama nebo s depresivním chováním, jindy s přeceňováním svých schopností a s agresivním chováním, což může vést ke vzniku segregovaných skupin stejně postižených osob nebo k úniku před zdravými vrstevníky.

Inkluze

Uvedla jsem souvislosti mezi segregací a integrací, ale stejně důležitý je ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami i pojem inkluze. Tento termín je oproti integraci chápán v širším významovém i aplikačním smyslu.⁷ Pro zjednodušení a pochopení pojmu inkluze využívám rozbor Jarmily Pipekové:

⁷ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální.* s. 20.

„Částečně po integrační fázi, částečně paralelně s ní a s různým významovým akcentem se stává v současné době centrálním pojmem inkluze (UNESCO 1995). Tím se dal impuls k hluboce zasahujícím reformám, aby se postižení lidé vůbec nemuseli vylučovat, nýbrž aby se od začátku mohli začlenit. Lidé s různými znaky a schopnostmi se mají samozřejmě spoluúčastnit dění ve škole i ve společnosti. „Je normální, být různý.“ k těmto hnutím se dá počítat např. Iniciativa běžných škol (Regular Education initiative) v USA, která usiluje o nový jednotný vzdělávací systém veřejné školy pro všechny žáky a spojuje speciální a obecnou pedagogiku. Také ve Velké Británii byla snaha nahradit integraci inkluzivní výchovou a vzděláváním (Inclusive Education) s větší účastí školy (increased participation in schooling) a s organizací jejích nabídek tak, aby zohledňovaly specifické vzdělávací potřeby.“⁸

Asistent pedagoga

Prosperita handicapovaných žáků v běžné škole je možná jen při specifickém organizačním, personálním a materiálním zázemí, proto vzrůstá důležitost funkce speciálního pedagoga a také asistenta pedagoga, který pracuje s postiženým, pokud to jeho individuální vzdělávací plán a postižení vyžaduje. Asistent pedagoga pomáhá s přípravou pomůcek, radí se s rodiči, přispívá k příznivé atmosféře ve třídě a je nepostradatelným pomocníkem třídního učitele.

Individuální vzdělávací plán

Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami jsou vyučováni podle individuálního vzdělávacího plánu, který vychází ze specifických potřeb žáka. Jsou v něm zahrnuta doporučení psychologa, fyzioterapeuta, speciálního pedagoga, dětského lékaře, třídního učitele a rodičů, jejichž niterná znalost dítěte je pro sestavování individuálního vzdělávacího plánu velmi cenná. Plán nemá být dlouhodobý, ale pružně a funkčně flexibilní. Nepostradatelná je častá kontrola, rozbor stávajících postupů a dosažených výsledků. Přinutí tak zaznamenat i sebemenší zlepšení a povzbudivě ho využít k další motivaci. Dochází také

⁸ PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. s. 15.

k velmi potřebnému dalšímu sblížení s rodiči dítěte, kteří potom bez zábran svěřují učitelům i nejdůvěrnější projevy postižení (záchvaty, deprese, epilepsie, náladovost, enuréza apod.).

1.2 Specifika ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami - zdravotně postižení

Cílům vzdělávání zdravotně postižených žáků do běžných škol se vymykají neslyšící. Liisa Kauppinen, generální tajemnice Světové federace neslyšících, píše v časopise *Můžeš* v článku nazvaném *Integrované školství a neslyšící osoby* (5/1995):

„Rovnoprávné možnosti vzdělávání u neslyšících dětí mohou být zabezpečeny pouze ve školách pro neslyšící, kde je vyučovacím jazykem znaková řeč, která je zároveň zařazena do osnov jako jeden z předmětů. Školy pro neslyšící v tomto případě nepředstavují segregaci, ale nabízejí prostředí, kde dítě má možnost komunikovat přirozeným způsobem se svými vrstevníky a tím se rozvíjet v oblasti sociální, emocionální a intelektuální.“

Z hlediska hodnocení integrace neslyšících dětí do běžné školy se jedná o bránění normální interakci, protože většina slyšících vrstevníků nekomunikuje s neslyšícím v takové míře, jako s ostatními. Tato skutečnost je přirozená, protože lidé komunikují tím nejjednodušším způsobem a tou je u slyšících řeč, proto se přikláním k názoru Liisi Kauppinen, že jedinou možností získat odpovídající vzdělání pro neslyšící je návštěva speciálních škol s výukou znakové řeči. Ovšem z níže uvedených tabulek (tab. 2 a 3.) vyplývá, že žáci se sluchovým postižením jsou zařazováni i do běžných a speciálních tříd základních škol.

1.3 Statistické údaje: individuálně integrovaní žáci a žáci zařazení do speciálních a specializovaných tříd v základních školách ČR od r. 1995 do r. 2004

Statistické údaje jsou uvedeny od roku 1995, kdy byl vydán *Zákon č. 138 / 1995 Sb.*, který řeší mimo jiné i problematiku neslyšících a nevidomých. V tabulkách jsou tudíž uvedeny všechny druhy postižení, které patří do kategorie zdravotně postižených. Analýza statistických

údajů dokazuje narůstající počet žáků s diagnostikovanými speciálními vzdělávacími potřebami (SVP); jedná se o opačný trend vzhledem k poklesu celkového počtu žáků v základních školách.⁹

Tabulka č. 1: Celkový počet žáků ZŠ v ČR v porovnání se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Celkový počet žáků ZŠ v ČR	1049787	1146192	1137260	1126032	1113387	1097260	1066879	1032138	993174	953037
% žáci ZŠ ve srovnání s rokem 1995		+ 9, 2	+ 8, 3	+ 7, 3	+ 6, 1	+ 4, 5	+ 1, 6	- 1, 7	- 5, 4	- 9, 2
Celkový počet žáků se SVP (součet tab. 2, 3)	44643	54365	57902	63177	67163	71164	72552	77134	74397	71960
%žáci se SVP ve srovnání s rokem 1995		+ 21, 8	+ 29, 7	+ 41, 5	+ 50, 4	+ 59, 4	+ 62, 5	+ 72, 8	+ 66, 6	+ 61, 2
% žáci se SVP z celk. počtu žáků ZŠ v ČR	4, 3	4, 7	5, 1	5, 6	6, 0	6, 5	6, 8	7, 5	7, 5	7, 6

V tabulce jsou uvedeni všichni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, tudíž se nejedná pouze o individuálně nebo skupinově integrované.

⁹ Zdroj: www. uiv. cz, statistiky, statistické informace, časové řady.

**Tabulka č. 2: Celkový počet individuálně integrovaných žáků podle typu postižení;
období 1995 – 2004**

Typ postižení	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mentální postižení	325	297	327	361	409	560	644	650	630	778
Sluchové postižení	484	523	600	654	696	700	711	721	778	765
Zrakové postižení	660	709	672	706	711	687	670	695	629	592
Vady řeči	1745	2049	2313	2751	2335	2234	2139	2003	1636	1564
Tělesně postižení	1385	1472	1526	1602	1670	1748	1738	1771	1749	1712
Kombinované postižení	1606	1458	1480	1256	1409	1799	1709	1445	1500	1179
Autismus	0	0	0	0	15	22	23	22	23	39
Poruchy učení, chování	27445	35473	38950	43788	48299	51388	53341	54702	52646	51434
Celkový počet indiv. integr. žáků v daném roce	33650	41981	45868	51118	55544	59138	60975	62009	59591	58063
% zvýšení - snížení oproti předch. roku		+ 24, 7	+ 9, 2	+ 11, 4	+ 8, 6	+ 6, 5	+ 3, 1	+ 1, 7	- 3, 8	- 2, 6
% zvýšení ve srovnání s rokem 1995			+ 36, 3	+ 51, 9	+ 65, 1	+ 75, 7	+ 81, 2	+ 84, 3	+ 77, 1	+ 72, 5

**Tabulka č. 3: Celkový počet žáků zařazených do speciálních a specializovaných tříd;
rozdělení podle typu postižení (1995 – 2004)**

Typ postižení	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mentální postižení	545	794	917	891	1048	1180	1079	1255	1234	1418
Sluchové postižení	25	30	13	14	16	12	21	25	19	23
Zrakové postižení	21	27	32	33	31	39	38	200	184	166
Vady řeči	109	119	67	83	95	80	90	2973	3019	2785
Tělesně postižení	14	18	3	24	39	53	61	75	75	73
Kombinované postižení	196	125	231	232	164	188	214	757	786	624
Autismus	0	0	0	0	0	2	7	20	28	47
Poruchy učení, chování	10083	11271	10771	10782	10226	10472	10067	9820	9461	8761
Celk. počet žáků ve speciálních a specializovaných tř. v daném roce	10993	12384	12034	12059	11619	12026	11577	15125	14806	13897
Zvýšení - snížení oproti předch. roku (%)		+ 12,6	- 2,8	+ 0,2	- 3,6	+ 3,5	- 3,7	+ 30,6	- 2,1	- 6,1
Zvýšení ve srovnání s rokem 1995 (%)			+ 9,5	+ 9,7	+ 5,7	+ 9,4	+ 5,3	+ 37,6	+ 34,7	+ 26,4

2 Vývoj legislativního rámce vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na základní škole

Statistické údaje z tabulek uvedených v kapitole 1.3 dokazují, že vývoj legislativních změn směřuje v oblasti integrace správným směrem. Žáků se speciálními vzdělávacími potřebami přibývá, ale nemusí být vždy zařazeni do individuální nebo skupinové integrace. U některých žáků je na základě vyšetření poradenského zařízení vyžadováno pouze zohlednění ve výuce: kratší zadání práce, delší časový prostor pro její zpracování, individuální přístup. Školský zákon a ostatní prováděcí předpisy umožnily začlenění žáků se speciálními vzdělávacími potřebami mezi vrstevníky do běžných základních škol.

V této části diplomové práce se zabývám historickým vývojem ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Zaměřím se na školské zákony od roku 1984 a související prováděcí předpisy, které se touto problematikou poprvé zabývají, do doby nabytí účinnosti školského *Zákona č. 561/2004 Sb.* Pozornost věnuji rovněž dalším dokumentům, které se vzděláváním těchto žáků souvisí: *Úmluva o právech dítěte, Bílá kniha a Důvodová zpráva k návrhu nového školského zákona.* Příslušné dokumenty popisují tak, jak na sebe v průběhu dvaceti let navazovaly; pokusím se rovněž o jejich analýzu. Kapitola je rozdělena na období 1984-1994 a 1995-2004 z toho důvodu, aby statistické údaje uvedené v předchozí kapitole mohly být čtenářem hodnoceny rovněž v kontextu souvisejících legislativních změn.

Souhrnný přehled použitých zákonů a ostatních prováděcích předpisů uvádím v závěru diplomové práce v oddílu Seznam použité literatury a ostatních zdrojů.

2.1 Vývoj vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v období 1984 - 1994

Česká republika byla zemí s téměř úplným dělením školství do dvou hlavních proudů. Byl to systém obecného (předškolního, základního a středoškolského) vzdělávání určeného pro žáky

fyzicky, mentálně i smyslově zdravé a komplex zařízení určených dětem, které kriteria k úspěšnému splnění základního vzdělávání nespĺňovala. Jednalo se o systém segregačních institucí, který však nebyl schopen poskytnout právo na vzdělání všem žákům s postižením. Zpravidla byli žáci s těžšími stupni mentálního postižení a s kombinovaným postižením ze vzdělávání vyčleňováni. Svůj podíl na tomto stavu měly společenské a politické poměry.

Částečně se školské integraci věnuje *Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol a středních škol*. V § 28, Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči, je pokyn, jakým způsobem poskytovat vzdělání žákům mentálně, smyslově nebo tělesně postiženým, žákům s vadami řeči, žákům s více vadami, žákům obtížně vychovatelným, nemocným, oslabeným nebo umístěným ve zdravotnických zařízeních. Použitím zvláštních výchovných prostředků, metod a forem (v zákoně nedefinovaných) se mají tito žáci připravit k začlenění do pracovního procesu a života společnosti. Zvláštní ustanovení řeší osvobození od povinné školní docházky, pokud dítě pro svůj zdravotní stav nemůže docházet do školy. V takovém případě se vychází z § 37, kdy žáka „osvobodí národní výbor trvale nebo dočasně od této povinnosti; současně rozhodne o jiném způsobu vzdělávání“.

Není určeno, o jaký druh postižení se jedná, kdo a za jakých podmínek o něm rozhoduje. Ovšem je třeba stanovit dítěti takovou formu vzdělávání, která v podstatě nahradí školní docházku. V praxi „suplovali“ vzdělávání dětí vlastní rodiče. Text zákona byl v 90. letech celkem devětkrát novelizován, přímé ustanovení, které by upravovalo školskou integraci, zde však chybí.

Zákon ČNR č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ze dne 13. prosince 1990 uvádí, že ředitel školy rozhoduje podle § 3 o „zařazení dětí do speciálních základních škol“ a na základě § 8 „školský úřad přiděluje finanční prostředky na náklady spojené s výukou zdravotně postižených“. MŠMT v § 13 stanoví, že „postup při integraci zdravotně postižených dětí do předškolních zařízení, škol, středních škol a školských zařízení jim sloužících“ je stanoven *Vyhláškou č. 291/1991 Sb., o základní škole ve znění pozdějších předpisů (novela č. 225/1993 Sb., 138/1995 Sb)*. Norma resortu školství potvrdila možnost (nikoliv povinnost) přijmout do školy dítě se zdravotním postižením. Dle znění vyhlášky (§ 5, odst. 1) může ředitel školy zřizovat speciální třídy pro:

- sluchově postižené žáky,
- zrakově postižené žáky,
- tělesně postižené žáky,
- mentálně postižené žáky a
- žáky s vadami řeči.

Od speciálních tříd se odlišují specializované třídy. Rozlišení mezi speciální a specializovanou třídou stanovuje *Vyhláška č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách*, § 2, odst. 10, z něhož vyplývá, že specializované třídy jsou určeny pro žáky se specifickými vývojovými poruchami chování a učení a speciální třídy pro smyslově nebo tělesně postižené žáky, pro žáky s vadami řeči nebo mentálně postižené.

Ve *Vyhlášce č. 291/1991 Sb.* nejsou zcela přesně stanoveny počty dětí v takto zřízených třídách, ale dle *Vyhlášky č. 399/1991 Sb.*, § 3, můžeme dospět k názoru, že se bude jednat minimálně o čtyři žáky. Horní hranice je dána maximálním počtem žáků s daným druhem postižení ve třídě speciální školy, jak jsou uvedeny v této vyhlášce.¹⁰ Zařazení postiženého žáka (individuální integrace) do příslušného ročníku základní školy je možné na základě *Vyhlášky 291/1991 Sb., o základní škole*, § 3, odst. 4. Podle něj ředitel školy může (ale nemusí) vyhovět žádosti zákonného zástupce a upravit i učební plán.

Návrhy a úpravy legislativy od roku 1992

V tomto období směřuje i reálná praxe k humanizaci společnosti, což také zlepšuje podmínky pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Na všech stupních škol je do roku 1992 zabezpečována integrace metodickými pokyny MŠMT ČR. Nyní jsou stanoveny závazné úkoly pro jednotlivce, kteří mají odborně, organizačně a materiálně zabezpečovat integrované vzdělávání na všech typech škol. Pokud byli v předchozích letech žáci se zdravotním postižením vzdělávání v běžných školách, byla to spíše výjimka chápaná jako řešení vynucené nedostupností speciální školy v blízkosti bydliště žáka.

¹⁰ Horní hranice: zvláštní škola 12 žáků; speciální škola: 10 žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, 6 žáků s kombinovanými vadami.

V lednu 1992 předložil JUDr. Petr Pithart, tehdejší předseda Vládního výboru pro zdravotně postižené občany, dokument nazvaný *Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnáléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit*. Členům vlády ČR byly mj. poskytnuty informace o segregaci postižené mládeže od zdravých dětí ve školní docházce. V dokumentu se uvádí:

„Postižené děti navštěvovaly školy běžného typu pouze ve výjimečných případech. v rozhodující většině byly umístovány do sítě tzv. škol pro mládež vyžadující zvláštní péči. Nejtěžší případy pak byly osvobožovány od školní docházky, což ve skutečnosti znamenalo odepření práva na vzdělání. Umístování postižených dětí do specializovaných škol znamenalo v mnoha případech i jejich oddělení od rodiny, protože síť specializovaných zařízení nemůže být nikdy dostatečně hustá. Zdravé děti se tudíž s postiženými dětmi prakticky nesetkávaly. Přitom „normální“ přístup veřejnosti ke zdravotně postiženým je třeba, stejně jako ostatní socializační návyky, budovat od mládí. Většina postižených může a měla by absolvovat školní docházku společně se zdravými dětmi. Výjimku tvoří pouze mentálně a kombinovaně postižené děti a děti prelingválně neslyšící, které potřebují prostředí plnohodnotné komunikace ve znakovém jazyce, které jim může vytvořit pouze specializované školní zařízení s velkou koncentrací neslyšících. Pro integraci postižených dětí je však třeba samozřejmě vytvořit ve školách běžného typu podmínky – odstranit architektonické, komunikační, orientační a právní bariéry, vybavit děti odpovídajícími pomůckami, snížit počet dětí ve třídách, do kterých chodí i postižené děti, je-li to pro daný typ postižení vhodné přijmout speciální pedagogy, psychoterapeuty, zajistit trvalou asistenci poradenských center a vysvětlit pedagogickému sboru i spolužákům, jak se k postiženému dítěti chovat. Je rovněž nezbytné, aby se všem studujícím na pedagogických školách dostalo alespoň minima ze speciální pedagogiky a psychoterapie. Zkušenosti z vyspělých zemí naznačují, že součet všech těchto opatření vyjde levněji než udržování předdimenzované sítě škol speciálních, a to při zanedbatelném přínosu – integraci postiženého dítěte do společnosti již od dětství.“¹¹

Následně byl vydán *Metodický pokyn MŠMT ČR č.j. 23 472/92-21 k zajištění péče o děti se specifickými vývojovými poruchami učení v základních školách*. Pokyn obsahuje stručnou

¹¹ HRUBÝ, J. *Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnáléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit*. Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, č.j. VVZP 202 / 91, 14.1.1992, s. 11.

charakteristiku specifických vývojových poruch učení a návod, jakým způsobem se zjišťují vědomosti a dovednosti žáka. Zásadní je způsob hodnocení a klasifikace žáků s vývojovou poruchou učení. Vyžaduje se vyjadřování pozitivních stránek výkonu a objasnění podstaty neúspěchu. Žáci mohou být hodnoceni slovně i na vysvědčení a za určitých okolností, kdy se vezme specifická porucha dítěte v úvahu, může být hodnoceno „mírnější“ známkou. Je zároveň v kompetenci ředitele školy, aby pro takového žáka byl vypracován individuální výukový plán, který se může radikálně lišit od výuky v daném ročníku.

Vyhláška č. 291/1991 Sb., ale ani Metodický pokyn č. 23 472/92 – 21 neumožňují individuální integraci dětí s mentálním postižením, ale přesto je již na některých školách určitý počet dětí integrován, protože MŠMT stanovilo tzv. výjimku, tudíž vzdělávání žáka s mentálním postižením probíhalo formou experimentu.

Před analýzou již zmíněného experimentu považuji za důležité upozornit na *Vyhlášku č. 225/1993 Sb., ze dne 24. srpna 1993, kterou se doplňuje § 10 ve Vyhlášce č. 291/1991 Sb.* Jedná se o změny v hodnocení prospěchu žáka. U žáků 1. – 4. ročníku může být použito širší slovní hodnocení, o kterém „rozhodne ředitel školy na základě návrhu učitele a souhlasu zástupce žáka“ a u žáků se specifickou vývojovou poruchou učení nebo chování rozhodne „ředitel školy o použití širšího slovního hodnocení na základě žádosti zástupce žáka“.

Experiment MŠMT byl zahájen v roce 1993 pod názvem: *Pokusné ověřování individuální integrace žáka s mentálním postižením v základní škole na základě možnosti § 58 písm. a Zákona číslo 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol, ve znění pozdějších předpisů.*

Pro zpracování následujících odstavců jsem využila komentář a hodnocení experimentů MŠMT, které jsou uvedeny v knize Karla Kaprálka a Zdeňka Běleckého *Jak napsat a používat individuální vzdělávací program.*

Při zařazování žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do běžné základní školy se v legislativě až do 5. 1. 2004 nepočítá se žáky s mentálním postižením. Důvodem, proč legislativa tento typ integrace do této doby neumožňuje, jsou rozpory v oblasti pedagogické a psychologické. Především nebyl odbornou veřejností zaujat jednoznačný názor, zda žák

s mentálním postižením může být integrován v základní škole. Nesoulad spočívá v otázce, zda je toto začlenění pro takového žáka i jeho okolí přínosem, či naopak.

Zodpovězení této otázky mělo přinést pokusné ověřování, které vedl odbor 24 MŠMT ČR od roku 1993 na základě § 58 *Zákona č. 29/1984 Sb.* Je určeno pro žáky, u kterých nebyl dán souhlas rodičů k zařazení jejich dítěte do speciální školy. Pokud rodiče nesouhlasí se zařazením nebo pozdějším přeřazením z běžné základní školy do školy speciální, pak jejich dítě zůstává na příslušné základní škole. Žák nespĺňuje požadavky vzdělávacího programu, proto ho může škola klasifikovat nedostatečně a opakovaně bude žáka navrhnout k zařazení do speciální školy.

Podmínky pro zařazení školy k pokusnému ověřování:

- písemná žádost ředitele školy adresovaná odboru 24 MŠMT,
- doporučení poradenského zařízení (Speciálně pedagogické centrum - SPC, nebo Pedagogicko-psychologická poradna - PPP) k pokusnému ověřování, které uvádí i žákovu diagnózu
- písemný souhlas zákonných zástupců s touto formou vzdělávání.

Doporučení MŠMT zařazovaným školám (Odborným garantem tohoto experimentu byl Výzkumný ústav pedagogický v Praze):

- stanovit individuální vzdělávací plán podle *Vyhlášky MŠMT ČR č. 127/1997 Sb.*, § 4, odst. 9, a to především v teoretických předmětech,
- integrovat žáka především ve výchovných předmětech,
- povinností školy jsou pravidelné zprávy o kladech a záporech experimentu.¹²

Experiment *Pokusné ověřování individuální integrace žáka s mentálním postižením v základní škole*, který probíhal i v rámci mé vlastní praxe na Křesťanské základní škole v Jihlavě, hodnotím převážně kladně. Po splnění podmínek, tj. snížený počet žáků, individuální přístup, vhodné sociální klima ve třídě, kompenzační a rehabilitační pomůcky,

¹² Srov. KAPRÁLEK – BĚŽECKÝ. *Jak napsat a používat individuální vzdělávací program.* s. 128 – 129.

případná přítomnost asistenta (osoby placené zpravidla ze sponzorských darů), má integrace na prvním stupni ZŠ své opodstatnění.

Problematická byla situace na druhém stupni, kdy se stala přítomnost žáka s mentálním postižením komplikovanější vzhledem k odlišnému uspořádání výuky, pokud se žák vzdělával podle jiného vzdělávacího programu než ostatní žáci ve třídě (např. vzdělávací program zvláštní nebo pomocné školy). Skloubit rozvrh jiného vzdělávacího programu s rozvrhem žáků, kteří jsou vyučováni podle osnov základní školy, je velmi náročné. Převažuje praktická výuka (u vzdělávacího programu Zvláštní škola a Pomocná škola až 8 hodin týdně), proto je nutné zajistit výuku i v jiné třídě, neboť pracovní činnosti (dnes praktické činnosti) mají žáci s programem „Základní škola“ v minimálním rozsahu (2 hodiny týdně). V praxi to znamená, že žák musí docházet do dalšího kolektivu, který musí být na jeho „návštěvy“ opět připraven.

Pokusné ověřování bylo ukončeno k 29. 2. 2004 na základě *Sdělení MŠMT o ukončení pokusného ověřování Integrace žáků s mentálním postižením do základních škol č. j. 10 849/2004-24*. Bylo doporučeno přeradit žáky s mentálním postižením do standardní formy integrace na základní škole od 1. 3. 2004, což považuji za významný pokrok ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, ale předcházela mu ještě další legislativní opatření, která uvádím v následujících kapitolách. Přes veškeré problémy, které bylo nutné v rámci experimentu řešit, nepovažuji integraci žáků s mentálním postižením za zbytečný experiment, ale za velký přínos ve vzdělávání nejen těchto žáků, ale i jejich spolužáků. Tímto krokem byla důstojným a lidským způsobem zahájena individuální integrace i mentálně postižených žáků do běžné základní školy. Experimentu předcházela a zásadním způsobem k němu přispěla především *Úmluva o právech dítěte* upravující práva dětí, včetně dětí se zdravotním postižením, a potvrzující zákaz diskriminace kteréhokoliv dítěte se zdravotním postižením.

Úmluva o právech dítěte (Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí, 104/1991 Sb.)

Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupila Úmluva v platnost 6. února 1991. Neřeší přímo vzdělávání ve speciálním nebo integrovaném prostředí, ale z jejích ustanovení jasně vyplývá hlavní princip: zájem dítěte doplněný respektováním principu blaha a jeho ochrany. Dítětem se podle čl. 1 Úmluvy „rozumí každá lidská bytost mladší 18 let“. Úmluva

je formulována s přihlédnutím ke všem kulturním, náboženským, etnickým, politickým, ekonomickým a dalším odlišnostem mezi jednotlivými státy, národy a s ohledem na národnostní skupiny.

Jednotlivá práva formuluje tak, aby z nich bylo patrné, že jsou součástí celého komplexu práv zajišťujících optimální rozvoj všech osobnostních předpokladů dítěte, a zároveň tak, aby se dílčí základní práva mohla stát oporou pro prostou ochranu života a alespoň základní rozvoj dětí v zemích, které jsou na nižším stupni společenského vývoje.

„Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců.“¹³

2.2 Vývoj vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v letech 1995-2004

V roce 1995, po dvou letech od zahájení experimentu *Pokusné ověřování individuální integrace žáka s mentálním postižením v základní škole*, byl vydán *Zákon č. 138/1995 Sb.*, kterým se mění a doplňuje *Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon)*.

Parlament ČR přistoupil na novelizaci *Zákona č. 29/1984 Sb.* a byl změněn i název na *Zákon o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon) č. 138/1995*. Tento zákon řeší mimo jiné problematiku neslyšících a nevidomých, kterým je v § 3 zajištěno „právo na vzdělání v jejich jazyce s použitím znakové řeči nebo Braillova písma“. Zároveň má zákonný zástupce možnost požádat o odložení školní docházky o jeden školní rok, pokud není dítě po dovršení šestého roku tělesně nebo duševně vyspělé (§ 34).

¹³ Sbírka zákonů č. 104 / 1991. *Úmluva o právech dítěte*. Část 1, čl. 2., s. 2 .

V § 38a, který se týká povinné dokumentace škol, je uložena povinnost vést dokumentaci žáků s postižením při zachování povinné mlčenlivosti o těchto údajích.

O dva roky později byla schválena *Vyhláška Ministerstva školství č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách*, jejíž některá ustanovení mají rovněž význam pro integraci v běžné základní škole. Na základě této vyhlášky jsou zřizovány speciální třídy pro různé druhy postižení u žáků se zrakovými a sluchovými vadami, vadami řeči a s tělesným či mentálním postižením. Zároveň mohou být zřizovány specializované třídy pro žáky se specifickými poruchami učení a chování v mateřských, základních a středních školách. Tito žáci jsou vzděláváni odděleně, ale mají možnost navazovat sociální vztahy se svými spolužáky alespoň v době mimo vyučování.

§ 4 odst. 9 výslovně stanoví, že: „Ve speciálních školách a ve speciálních třídách speciálních škol může být v případech hodných zvláštního zřetele vyučován žák se zdravotním postižením podle individuálně upravených učebních plánů a osnov.“

Toto ustanovení je důležité i pro zpracování individuálního vzdělávacího programu v základních školách.

§ 2 odst. 10 uvádí, že: „Pro žáky se specifickými poruchami učení nebo chování jsou určeny speciální základní škola pro žáky se specifickými poruchami učení a speciální základní škola pro žáky se specifickými poruchami chování.“

Z těchto ustanovení vyplývá, že žák s poruchou učení nebo chování zařazený ve specializované třídě základní školy má z legislativního hlediska stejné postavení jako žák zařazený do speciální školy, neboť mu nelze upírat pouze z organizačních důvodů právo na vzdělání, které mu dávají obecně závazné právní předpisy. Ovšem integrace žáků s mentálním postižením není mimo uvedený experiment možná, neboť pro individuální integraci těchto žáků neexistuje legislativní opora.

Ve školním roce 1997/1998 byl vydán *Metodický pokyn k integraci dětí a žáků se zdravotním postižením do škol a školských zařízení ve školním roce 1997/1998, č.j. 18 996/97-2*, vycházející z předpokladu, že žáci se zdravotním postižením mohou být integrováni do

základních škol pouze tehdy, mají-li zajištěnou odbornou speciálně pedagogickou péči. Nepředpokládá se, že finanční prostředky (příplatek) budou poskytovány automaticky, ale podle konkrétních potřeb jednotlivých žáků vzhledem k jejich postižení. Příplatek je určen na mzdové prostředky pedagogů a dalších odborníků, kteří se podílejí na práci se zdravotně postiženým žákem, dále na pomůcky a zakoupení speciálních učebnic.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha

Problémem zůstává nedostatečná připravenost běžných škol na práci s žáky, kteří vyžadují individuální přístup, a to z hlediska profesních, personálních i technických požadavků. Důležité jsou tedy nejen dílčí změny legislativy, ale také nutnost zásadním způsobem změnit tradiční koncept vzdělávání.

Doporučení k řešení jednotlivých cílů, kterých je třeba postupně dosáhnout, uvádí *Bílá kniha*. V kapitole 10, Vzdělávání zdravotně a sociálně znevýhodněných, řeší autoři problematiku vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Vládní záměry v oblasti vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami směřují k transformaci zvláštních škol na základní školy se speciálními programy. K zajištění těchto záměrů musí sehrát výraznou roli poradenský systém i vzdělávání pedagogů běžných škol všech stupňů. Významným úkolem je rozšířit vzdělávací programy v pomocných školách tak, aby se zajistilo vzdělávání dětí s velmi těžkým stupněm postižení, což bylo v minulosti řešeno aktem osvobození od povinné školní docházky. Prvořadé je ovšem legislativně zakotvit rovný přístup ke vzdělání bez ohledu na postižení.¹⁴

Legislativní úprava integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami po roce 2000

Ministerstvo školství vydalo k zajištění integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami *Směrnici MŠMT k integraci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení*“ č.j. 13 710/2001–24, ze dne 6. 6. 2002, kde byly jednoznačně vymezeny

¹⁴ Srov. MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha*. s. 57-60.

pojmy (Čl. 1), ze kterých vyplývá, co se rozumí pod označením dítě nebo žák se speciálními vzdělávacími potřebami:

„Dítětem nebo žákem se speciálními vzdělávacími potřebami se pro účely této směrnice rozumí dítě nebo žák se zrakovým, sluchovým, tělesným nebo mentálním postižením, s vadami řeči, s více vadami, s lékařskou diagnózou autismus, se specifickými poruchami učení nebo chování, dítě nebo žák zdravotně postižený z důvodu dlouhodobé nebo chronické nemoci (dále jen „žák“), u kterého byly speciální vzdělávací potřeby zjištěny na základě speciálně pedagogického a psychologického vyšetření a jejich rozsah a závažnost opravňuje žáka k zařazení do režimu speciálního vzdělávání a čerpání navýšených finančních prostředků.“

Na základě této směrnice je možné zvolit mezi individuální a skupinovou integrací podle individuálního vzdělávacího programu. Individuální integrací se rozumí vzdělávání v běžné třídě základní školy za předpokladu, že budou dodrženy všechny náležitosti odborného vyšetření, ale především speciální péče. Vzdělávání ve speciální nebo specializované třídě, kdy se mohou žáci vzdělávat v některých předmětech spolu s ostatními žáky školy, je možné, ale musí být dodrženy zvláštní předpisy uvedené v příloze směrnice (č. 3). Jedná se o doporučené náležitosti speciálně pedagogického vyšetření.

Nedostatečné a nedořešené do zahájení účinnosti nového školského zákona je ekonomické zabezpečení, které ukládá kraji nebo okresnímu úřadu, aby škole bylo poskytnuto finanční zabezpečení na náklady, které jsou s výukou těchto žáků spojené. V praxi bylo velmi problematické zajistit finanční prostředky pro soukromé nebo církevní školy (ač měly a mají velký podíl na integraci), neboť nepodléhaly kraji, a proto musely žádat o navýšení dotace MŠMT. Nedostatek těchto prostředků pro církevní a soukromé školství způsobil problémy, které měly finanční dopad na žáky v běžných třídách. Částečně musely být z dotace pro tyto žáky finančně zabezpečeni i žáci speciálních tříd, protože stanovený počet žáků ve speciálních třídách (s kombinovanými vadami max. 6 žáků ve třídě) vynásobený normativem na žáka nepokryl náklady na provoz, pomůcky, plat pedagoga a asistenta pedagoga.

Na Směrnici MŠMT k integraci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení“ č. j. 13 710/200 –24, navazuje Metodický pokyn k vzdělávání žáků se

*specifickými poruchami učení nebo chování“ č. j. 13 711/2001 – 24, stanovující podrobnosti organizačního zajištění a postupů při vzdělávání žáků se specifickými poruchami učení nebo chování v základních školách. V souladu s individuálním přístupem musí být zajištěno vzdělávání pomocí kompenzačních pomůcek a musí být zohledněno i hodnocení v chování a klasifikaci. Doporučuje se bodové hodnocení, hodnocení s uvedením počtu chyb apod. Při klasifikaci je možné upřednostnit širší slovní hodnocení. Za velmi kladné považuji doporučení, aby „zdraví“ žáci ve třídě znali podstatu individuálního přístupu k postiženým spolužákům, ale rovněž i jiný způsob hodnocení a klasifikace. Zároveň jsou stanoveny úkoly poradenského zařízení, které provádí odborné vyšetření a zajišťuje žákům pravidelnou a přímou individuální péči, pokud tuto péči nezajišťuje škola. Odborné vyšetření je podkladem pro zařazení žáka do režimu speciálního vzdělávání s personálním zajištěním navazující na individuální vzdělávací program, který je součástí povinné dokumentace žáka. Vedení povinné dokumentace žáka se řídí *Zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.**

Důvodová zpráva k návrhu školského zákona

V této době zároveň probíhá tvorba a projednávání návrhu školského zákona, který nabízí zásadní změny v oblasti vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. V březnu 2004 byla předložena odborníkům i veřejnosti *Důvodová zpráva k návrhu zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).*¹⁵ Ve svém úvodu zpráva specifikuje odlišnosti návrhu od současné právní úpravy (A3), přičemž součástí změn je i vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami:

„Nově je pojímáno vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, zejména uplatněním jejich práva na vzdělávání pomocí specifických forem a metod a na vytvoření zvláštních podmínek, které jejich vzdělávání umožní. Odlišují se speciální vzdělávací potřeby žáků zdravotně postižených, zdravotně znevýhodněných a sociálně znevýhodněných. Výraznou změnou v této souvislosti je, že zákon podporuje propojení speciálního školství se školami běžného typu a významně posiluje tendenci k individuální integraci žáků se

¹⁵ Dostupná na: http://www.msmt.cz/Files/htm/zakonvladaduvod28_8.htm.

speciálními vzdělávacími potřebami do „běžných“ škol. Pro tyto žáky však mohou být upraveny vzdělávací programy podle jejich potřeb. Zákon dále počítá s podpůrnými opatřeními ve prospěch těchto žáků, např. asistenty pedagogů. Zákon zároveň ponechává možnost, aby v odůvodněných případech mohly být i nadále zřizovány samostatné školy, popřípadě třídy pro žáky se zdravotním postižením¹⁶.

Se vzděláváním žáků se speciálními vzdělávacími potřebami úzce souvisí i školská poradenská činnost, která diagnostikuje vzdělávací potřeby. Přestože bude dítě se speciálními vzdělávacími potřebami navštěvovat běžnou základní školu, mohou mu být upraveny vzdělávací programy dle jeho potřeb, což bude upřesněno a zajištěno individuálním vzdělávacím plánem, který je podmínkou pro integraci žáka na běžnou základní školu. Bezplatné užívání speciálních učebnic, kompenzačních a didaktických pomůcek naplňuje i čl. 23 Úmluvy o právech dítěte, kde je zakotveno právo jedince se zdravotním postižením na zvláštní péči a výchovu. Z toho je patrné, že žáci se speciálními vzdělávacími potřebami budou integrováni do běžné základní školy ve všech případech, kdy to jejich zdravotní stav a postižení dovolí.

¹⁶ *Důvodová zpráva k návrhu zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Odlišnosti návrhu od současné právní úpravy (A3). s. 3.*

3 Nový školský zákon (561/2004 Sb.) a související dokumenty

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a související předpisy by měly podpořit možnost integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami mezi žáky „zdravé“. Integrace není nová záležitost, což dokazují i předchozí legislativní úpravy. Mnohé školy mají řadu zkušeností, které ukázaly, že prostředí škol je tomuto kroku otevřené a že se jedná o cestu správným směrem.

V první části této kapitoly popisují současný legislativní rámec pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, který umožňuje jejich zařazení do běžné základní školy. Více jsem se pak zaměřila na *Rámcový vzdělávací program*, individuální vzdělávací plán, poradenskou činnost, asistenta pedagoga a na související *Vyhlášku č. 73/2005 Sb.* stanovující formy speciálního vzdělávání, které pak analyzuji. Stručně jsem charakterizovala i jednotlivé druhy postižení, které jsou v kategorii zdravotně postižený žák. Na konci každé podkapitoly uvádím závěrečný komentář, případně shrnutí dané problematiky.

3.1 Legislativní rámec vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v běžných základních školách od 1. 1. 2005

Aktuální legislativní rámec vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v běžných základních školách tvoří:

- *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*
 - § 2 Zásady a cíle vzdělávání
 - § 3 Systém vzdělávacích programů
 - § 4 Rámcové vzdělávací programy
 - § 5 Školní vzdělávací programy
 - § 16 Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami

- § 18 Individuální vzdělávací plán
 - § 26 Vyučovací hodina
 - § 48 Vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením, s více vadami a s autismem
 - § 116 Školská poradenská zařízení
- *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, § 20 Asistent pedagoga*
 - *Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky*
 - *Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se spec. vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*
 - § 3 Formy speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením
 - § 6 Individuální vzdělávací plán
 - § 7 Asistent pedagoga
 - § 8 Organizace speciálního vzdělávání
 - § 9 Zařazování žáků se zdravotním postižením do speciálního vzdělávání
 - § 10 Počty žáků
 - *Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních*
 - *Vyhláška č. 65/2005 Sb., kterou se stanoví členění krajských normativů, ukazatele rozhodné pro jejich stanovení, jednotky výkonu pro jednotlivé krajské normativy, vztah mezi ukazateli a jednotkami výkonu, ukazatele pro výpočet minimální úrovně krajských normativů a zásady pro jejich zvýšení a jejich zveřejnění (vyhláška o krajských normativech)*
 - *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání č. j. 31 504/2004 22*
Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením č. j. 20 576/200 -2
Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání č. j. 27 002/2005-22

- *Informace MŠMT k zabezpečení vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami s podporou asistence č. j. 14 453/2005-24*
- *Nařízení vlády č. 75/2005 Sb. o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko psychologické činnosti pedagogických pracovníků*
- *Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole č. j. 27 317/2004- 24; Věstník MŠMT 7/2005*

3.2 Úvodní poznámky k Zákonu č. 561/2004 Sb.

Zákon 561/2004 Sb. nahrazuje:

- *Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních,*
- *Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon),*
- *Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství.*

Autoři zákona zdůrazňují, že zákon „vychází z Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice z roku 2001 (tzv. Bílé knihy), Dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky z roku 2002, z Programového prohlášení vlády České republiky z července 2002, z mezinárodních smluv (např. Úmluva o právech dítěte, Úmluva o ochraně práv národnostních menšin, apod.), ze závazných předpisů Evropské unie a dalších předpisů. Jeho účelem je především nahradit a sjednotit roztržitou a nedostatečnou právní úpravu v oblasti školství tak, aby nový zákon byl komplexní právní normou, která postihne oblast regionálního školství od předškolního vzdělávání, přes základní a střední vzdělávání až po vyšší odborné vzdělávání, včetně vzdělávání zájmového, základního uměleckého a jazykového.“¹⁷

¹⁷ POLÁKOVÁ, H. *Školský zákon. Zákon o pedagogických pracovnících*. s. 5.

V novém školském zákoně již nejsou termíny jako „pomocná škola“ nebo „zvláštní škola“, což neznamená, že by se všichni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami dostali pouze do běžných škol. Rozlišení škol spočívá v dělení na základní školy „speciální“ a „běžné“. Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, kteří jsou zařazeni do kategorie zdravotně postižených žáků, se mohou vzdělávat formou individuální integrace v běžných školách nebo formou skupinové integrace ve speciálních třídách běžné základní školy; zůstává rovněž možnost vzdělávání a výchovy ve škole speciální. Pokud by potřeby a možnosti žáka odpovídaly podmínkám školy, pak doporučení poradenského zařízení jednoznačně upřednostňuje formu individuální integrace v běžné škole.

Dle souvisejícího prováděcího předpisu¹⁸ můžeme popsat tyto druhy speciálních základních škol pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami:

- Základní škola pro zrakově postižené,
- Základní škola pro sluchově postižené,
- Základní škola pro hluchoslepé,
- Základní škola pro tělesně postižené,
- Základní škola logopedická,
- Základní škola praktická (dříve zvláštní škola),
- Základní škola speciální (dříve pomocná škola),
- Základní škola pro žáky se specifickými poruchami učení,
- Základní škola pro žáky se specifickými poruchami chování,
- Základní škola při zdravotnickém zařízení,
- Základní škola speciální při zdravotnickém zařízení.

Speciální školy jsou určeny pro žáky, kteří se nemohou vzdělávat v běžných školách, protože jejich zdravotní postižení vyžaduje jiný způsob vzdělávání. Jejich výuka má pomalejší tempo a třídy mají nižší počet žáků oproti běžným základním školám. Speciální školy jsou převážně zřizovány jako školy internátní nebo s celodenní výchovou.

¹⁸ Srov. *Vyhláška č. 73/2005 Sb.*, § 5.

Zákon č. 561/2004 Sb. uvádí, že speciální vzdělávací potřeby zjišťuje poradenské zařízení¹⁹, jehož činnost se bude řídit podle *Vyhlášky MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školství*.

O zařazení žáka do kategorie „zdravotně postižení“ (viz kapitola č. 1) tedy nemůže rozhodnout ani ředitel školy, ani zákonný zástupce a dokonce ani odborný lékař. Tyto osoby mohou pouze iniciovat příslušné vyšetření ve školském poradenském zařízení, které má zároveň i konečné slovo.

Zákon dává těmto žákům právo na vzdělávání takovým způsobem, který odpovídá jejich vzdělávacím a výchovným možnostem a specifickým potřebám. Škola zajišťuje podpůrná opatření při speciálním vzdělávání.

„Podpůrnými opatřeními při speciálním vzdělávání se (...) rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek, speciálních učebnic a didaktických materiálů, zařazení předmětů speciálně pedagogické péče, poskytování pedagogicko-psychologických služeb, zajištění služeb asistenta pedagoga, snížení počtu žáků ve třídě, oddělení nebo studijní skupině nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující speciální vzdělávací potřeby žáka.“²⁰

Na základě platné legislativy mohou být zřízeny v běžné základní škole jednotlivé třídy, oddělení nebo skupiny s upraveným vzdělávacím programem ke vzdělávání osob se speciálními vzdělávacími potřebami. Zřízení není uváděno v zápisech do školského rejstříku, protože jde pouze o organizační opatření v rámci školy, ale je vyžadován souhlas krajského úřadu, a to bez ohledu na to, kdo je zřizovatelem školy. Zařazení žáka do školy nebo třídy s upraveným vzdělávacím programem vyžaduje:

- písemné doporučení poradenského zařízení o formě vzdělávání,
- žádost a zároveň souhlas zákonného zástupce s formou vzdělávání a

¹⁹ *Zákon č. 561/2004 Sb.*, § 116.

²⁰ *Vyhláška č. 73/2005 Sb.*, § 1 odst. 3.

- rozhodnutí ředitele školy o povolení individuálního vzdělávacího plánu.

S předchozím souhlasem krajského úřadu může ředitel školy zřídit ve třídě nebo skupině, ve které se vzdělává žák se speciálními vzdělávacími potřebami, funkci asistenta pedagoga. Na ustanovení *Zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*, reaguje související *Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících*, který stanovuje podmínky odborné kvalifikace asistenta pedagoga. Těmto se budu podrobněji věnovat v kapitole 3.9.

3.3 Zákon č. 561/2004 Sb., § 16: Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami

V tomto ustanovení jsou vymezeny podmínky a práva žáků, kteří jsou zařazeni do výukového procesu s ohledem na jejich postižení nebo znevýhodnění. Především se vychází z předpokladu, že jde o žáky, které je pro překonání jejich handicapu nutné vzdělávat pomocí zvláštních metod, prostředků a forem.

„1) Dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami je osoba se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním.

2) Zdravotním postižením je pro účely tohoto zákona mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování.

3) Zdravotním znevýhodněním je pro účely tohoto zákona zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání.

4) Sociálním znevýhodněním je pro účely tohoto zákona

a) rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,

- b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo
- c) postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky podle zvláštního právního předpisu.

5) Speciální vzdělávací potřeby dětí, žáků a studentů zjišťuje školské poradenské zařízení.

6) Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení. Pro žáky a studenty se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním se při přijímání ke vzdělávání a při jeho ukončování stanoví vhodné podmínky odpovídající jejich potřebám. Při hodnocení žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami se přihlíží k povaze postižení nebo znevýhodnění. Délku středního a vyššího odborného vzdělávání může ředitel školy ve výjimečných případech jednotlivým žákům nebo studentům se zdravotním postižením prodloužit, nejvýše však o 2 školní roky.

7) Děti, žáci a studenti se zdravotním postižením mají právo bezplatně užívat při vzdělávání speciální učebnice a speciální didaktické a kompenzační učební pomůcky poskytované školou. Dětem, žákům a studentům, kteří nemohou vnímat řeč sluchem, se zajišťuje právo na bezplatné vzdělávání pomocí nebo prostřednictvím znakové řeči. Dětem, žákům a studentům, kteří nemohou číst běžné písmo zrakem, se zajišťuje právo na vzdělávání s použitím Braillova hmatového písma. Dětem, žákům a studentům, kteří se nemohou dorozumívat mluvenou řečí, se zajišťuje právo na bezplatné vzdělávání pomocí nebo prostřednictvím náhradních způsobů dorozumívání.

8) Vyžaduje-li to povaha zdravotního postižení, zřizují se pro děti, žáky a studenty se zdravotním postižením školy, popřípadě se souhlasem krajského úřadu v rámci školy jednotlivé třídy, oddělení nebo studijní skupiny s upravenými vzdělávacími programy. Žáci s těžkým mentálním postižením, žáci s více vadami a žáci s autismem mají právo se vzdělávat v základní škole speciální, nejsou-li vzdělávání jinak.

9) Ředitel mateřské školy, základní školy, základní školy speciální, střední školy a vyšší odborné školy může se souhlasem krajského úřadu ve třídě nebo studijní skupině, ve které se

vzdělává dítě, žák nebo student se speciálními vzdělávacími potřebami, zřídit funkci asistenta pedagoga. V případě dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním je nezbytné vyjádření školského poradenského zařízení.²¹

Při plánování a realizaci vzdělávacího procesu je třeba vycházet z konkrétního zjištění a popisu speciálních vzdělávacích potřeb a možností žáků. Přestože lze nalézt v jednotlivých skupinách žáků se zdravotním postižením společné charakteristiky vzdělávacích potřeb a stejný druh speciálně pedagogické podpory, je třeba mít na zřeteli fakt, že se žáci jako jednotlivci ve svých individuálních vzdělávacích potřebách a možnostech liší. Proto i výuka předmětů speciálně pedagogické péče probíhá v souladu s principy individualizace a diferenciací vzdělávání.

Ve vzdělávání žáků se zdravotním postižením představuje výraznou tendenci jejich integrace do hlavního proudu vzdělávání. Integrace v tomto případě neznamená pouze administrativní zařazení těchto žáků mezi ostatní vrstevníky, ale především zajištění vhodných podmínek pro jejich vzdělávání v běžné základní škole. Podle potřeby je možné zajistit asistenta pedagoga, ale především je nutné klást důraz na začlenění do kolektivu, spolupracovat se zákonnými zástupci a zajistit potřebné materiální vybavení.

Žáci se vzdělávají na základě individuálního vzdělávacího programu, který vychází z doporučení poradenského pracoviště a od 1. 9. 2007 ze školních vzdělávacích programů příslušné školy zpracovaných podle rámcového vzdělávacího programu nebo jeho přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením.

3.4 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV)

V historii našeho školství se můžeme poprvé podílet na celkové podobě vzdělávacího dokumentu, který mohou jednotlivé školy vytvořit na základě vlastních představ a zkušeností.

²¹ *Zákon č. 561/2004 Sb.*, § 16, Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami.

Na jeho vytváření se mohou spolupodílet všichni pedagogové školy, což s sebou přináší nesporné přednosti, ale i problémy. Ředitelé škol mohou bez schvalování a usměrňování nadřízených institucí vytvářet vlastní program, který škole vyhovuje a vystihuje její zaměření. Ve své praxi nemám dosud s touto problematikou dostatečné zkušenosti, proto převážně využívám informace z dokumentů, které vydal Výzkumný ústav pedagogický v Praze, a ze seminářů pro koordinátory rámcových vzdělávacích programů, které jsem absolvovala.

3.4.1 Vymezení základních pojmů²²

Etapy vzdělávání - legislativně vymezené, obsahově stanovené a časově ohraničené úseky vzdělávání, které odpovídají vzdělávání podle daného rámcového vzdělávacího programu.

Kurikulární dokument - pedagogický dokument, který vymezuje legislativní a obsahový rámec potřebný pro tvorbu školního vzdělávacího programu; systém kurikulárních dokumentů je vytvářen a uplatňován na dvojí úrovni: státní úroveň tvoří Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy, školní úroveň tvoří školní vzdělávací programy.

Národní program vzdělávání - nejvyšší kurikulární dokument, který vzniká na základě vymezení ve školském zákoně.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - koncepční dokument české vzdělávací politiky označovaný jako Bílá kniha; obsahuje záměry rozvoje vzdělávání žáků od 3 do 19 let a návrhy i doporučení ekonomického, politického a pedagogického charakteru, které jsou postupně realizovány.

Rámcový vzdělávací program - kurikulární dokument státní úrovně, který normativně stanovuje obecný rámec pro jednotlivé etapy vzdělávání a jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů.

²² Srov. Výzkumný ústav pedagogický Praha. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. s. 110- 113.

RVP pro základní vzdělávání upravený pro žáky s mentálním postižením - samostatná příloha RVP pro základní vzdělávání, v níž je upraven vzdělávací obsah pro potřeby a vzdělávací možnosti žáků s mentálním postižením.

Školní vzdělávací program - kurikulární dokument školní úrovně; školní vzdělávací program pro základní vzdělávání zpracovává podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání každý vzdělavatel poskytující základní vzdělávání.

3.4.2 RVP ZV a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Rámcové vzdělávací programy vymezují zejména konkrétní cíle, povinný obsah, formy, délku, rozsah a podmínky vzdělávání. Zároveň stanovují podmínky pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.²³

Rámcový vzdělávací program pro speciální vzdělávání je určen pro žáky se sníženou úrovní kognitivních schopností a žáky s mentální retardací. Tuto problematiku řeší *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením* (RVP ZV – LMP). Žáci, kteří nemají dostatečné rozumové schopnosti, aby zvládali učivo obsažené v RVP ZV, se vzdělávají podle této přílohy. Zároveň je nutné zdůraznit, že RVP ZV a jeho příloha RVP ZV – LMP jsou navzájem dostupné, což nevyklučuje společné projekty nebo stejná průřezová témata v jednotlivých vyučovacích hodinách.

²³ Srov. Zákon č. 561/2004 Sb., § 4.

3.4.3 Specifické principy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání – přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením

„Vzdělávací proces se přizpůsobuje úrovni psychického a fyzického rozvoje žáků. Vzhledem k variabilitě schopností a úrovni vědomostí a dovedností je nezbytné při vzdělávání uplatňovat přístupy odpovídající vývojovým a osobnostním specifickým žáků za přispění podpůrných opatření.

RVP ZV – LMP (Rámcový vzdělávací programu pro základní vzdělávání – příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením):

- je součástí RVP ZV a představuje jeho modifikaci pro vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením;
- respektuje sníženou úroveň rozumových schopností žáků, jejich fyzické a pracovní možnosti a předpoklady;
- vymezuje podmínky pro speciální vzdělávání žáků s LMP;
- specifikuje úroveň klíčových kompetencí, jíž by měli žáci s LMP dosáhnout na konci základního vzdělávání;
- stanovuje cíle vzdělávání žáků s LMP;
- vymezuje vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo na úrovni, kterou by si měli žáci osvojit v průběhu základního vzdělávání;
- zařazuje jako součást základního vzdělávání průřezová témata;
- podporuje přípravu na společenské a profesní uplatnění;
- umožňuje uplatňování speciálně pedagogických metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání a míru podpůrných opatření, s jejichž pomocí mohou žáci dosahovat výsledků, které odpovídají jejich maximálním možnostem;
- stanovuje základní vzdělávací úroveň, kterou škola musí respektovat ve svém školním vzdělávacím programu.“²⁴

²⁴ Výzkumný ústav pedagogický Praha. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání - příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. s. 10.

3.4.4 Přednosti a úskalí RVP

Osobnost je ve výchově nejdůležitějším činitelem..., nespasí nás ani nová organizace, třeba je důležitá, ani osnovy, třeba jsou důležité. To všechno jsou jenom prostředky. Je tedy osobnost i hlavním problémem školské reformy. Nepodaří-li se nám reformovat něco v tomto směru, nic jsme nezreformovali. Soustřeďujme proto hlavní pozornost na vytváření učitelských osobností

Jan Uher

Domnívám se, že veškerá práce související se vznikem *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* bude pozitivem pro vývoj českého školství, ale záleží na tom, jak jednotlivé školy k jejich zpracování přistoupí. Předností je bezesporu fakt, že svůj školní vzdělávací program (ŠVP) vytváří každá škola pro „své“ žáky v podmínkách, které jsou známé a dané. Pedagogický sbor „naladěný na stejnou notu“ má výhodu, protože jednotliví učitelé si společně radí, pomáhají si a hledají nové možnosti k postupnému rozšiřování a rozvoji dokumentu. V případě, že jsou pedagogové zvyklí vzájemně spolupracovat (v praxi se mi velmi osvědčily vzájemné hospitace mezi učiteli), nebude problém nejen např. propojit jednotlivé hodiny, ale především si vyměnit zkušenosti. Vytvoří si dokument, který bude společnou prací, tudíž bude snadnější jeho realizace, ale i obhajoba např. při kontrole ČŠI. Je důležité, aby se při vzdělávání a realizaci projektu nezapomínalo i na výchovné působení, což musí být součástí vzdělávacího procesu. Záleží i na tom, aby nadšení učitelů nezůstalo jen v začátcích předpokládaných změn.

Dá se předpokládat, že nastanou situace, kdy dojde k názorovým střetům, k obavám a nejistotě, ale RVP (respektive tvorba ŠVP) není úkolem pouze pro ředitele a některé zainteresované kolegy, proto je nutné zapojit všechny pedagogy tak, aby každý měl svoji zodpovědnost. Největší komplikace mohou nastat v důsledku špatně organizované práce nebo dokonce při „opsání“ dokumentu od jiné školy či jeho vypracování jinou osobou bez účasti učitelů, protože to způsobí potíže v praktickém použití takového dokumentu. Pokud to bude spolupráce pedagogů, kteří vědí, co chtějí, jak budou učit, jak pracovat s informacemi, tak jistě nebude problém podklady a konečnou podobu ŠVP zformulovat.

Ředitelské desatero

Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání uvádí tzv. ředitelské desatero, jehož autorem je ředitel pilotní základní školy J. Matiegky v Mělníce Miroslav Jiříčka:²⁵

1. S RVP ZV se seznam velmi důkladně, totéž požaduj i od svých pracovníků. Využij „vše dobré“ (Manuál ZV, portál, zkušenosti jiných škol apod.), co není v rozporu s RVP ZV.
2. Do týmu vyber „správné lidi“, urči schopné koordinátory, sestav raději více týmů malých než jeden velký.
3. Pozitivně motivuj své spolupracovníky, zařaď tvorbu ŠVP ZV do kritérií jejich hodnocení (včetně odměňování).
4. Promýšlej vzdělávací filozofii školy, uvážlivě vše naplánuj.
5. Urychleně začni s přípravou pracovníků na tvorbu ŠVP ZV ve smyslu jejich dalšího vzdělávání.
6. Najdi si vhodné partnery mezi ostatními školami – spolupracujte, předávejte si zkušenosti.
7. Než začneš, proved' důkladnou analýzu své školy – jejích možností, personálních a materiálních podmínek, potřeb žáků apod.
8. Nezapomeň na soulad ŠVP ZV a strategického plánu rozvoje školy, měj na paměti podobu ŠVP ZV „dnes“ vzhledem k realizaci ŠVP ZV „zítra“.
9. Komunikuj nejen s nejbližšími spolupracovníky, ale s širší veřejností – rodiči, zřizovatelem, radou školy, ostatními školami. Prezentuj jim záměry a výsledky, zapoj je do hodnocení školy a využij názorů ve prospěch ŠVP.
10. Buď připraven na krize, věř v úspěch, neztrácej trpělivost, dobrý vzdělávací program za to stojí.

²⁵ Výzkumný ústav pedagogický Praha. *Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání*. s. 23.

3.5 Formy speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením v běžných školách

V následující kapitole provedu rozbor forem speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením – individuální a skupinové integrace – na základní škole. Každá z forem má rozdílné podmínky a požadavky na žáka i školu, kde výuka probíhá. Zařazení žáka se zdravotním postižením do některé formy speciálního vzdělávání provádí ředitel školy na základě doporučení školského poradenského zařízení a souhlasu zákonného zástupce žáka. Jednotlivé formy mají odlišné možnosti pro vzdělávání, proto se pokusím podrobněji rozebrat, jakým způsobem a za jakých podmínek lze vzdělávání těchto žáků zajistit.

3.5.1 Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, „Formy speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením“²⁶

- (1) Speciální vzdělávání žáků se zdravotním postižením je zajišťováno
 - a) formou individuální integrace,
 - b) formou skupinové integrace,
 - c) ve škole samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením (dále jen "speciální škola"), nebo
 - d) kombinací forem uvedených pod písmeny a) až c).

- (2) Individuální integrací se rozumí vzdělávání žáka
 - a) v běžné škole, nebo
 - b) v případech hodných zvláštního zřetele ve speciální škole určené pro žáky s jiným druhem zdravotního postižení.

²⁶ Vyhláška č. 73/2005 Sb., § 3.

- (3) Skupinovou integrací se rozumí vzdělávání žáka ve třídě, oddělení nebo studijní skupině zřízené pro žáky se zdravotním postižením v běžné škole nebo ve speciální škole určené pro žáky s jiným druhem zdravotního postižení.
- (4) Žák se zdravotním postižením se přednostně vzdělává formou individuální integrace v běžné škole, pokud to odpovídá jeho potřebám a možnostem a podmínkám a možnostem školy.“

3.5.2 Zařazování žáků se zdravotním postižením do některé z uvedených forem²⁷

- K zařazení žáka se zdravotním postižením do některé z uvedených forem vzdělávání je zapotřebí: doporučení poradenského zařízení do některé formy speciálního vzdělávání a souhlas zákonného zástupce žáka.
- Zařazení žáka do doporučené formy provádí ředitel školy.
- Zařazení může předcházet diagnostický pobyt tohoto žáka (2 – 6 měsíců).
- Případné změny ve speciálních vzdělávacích potřebách žáka posuzuje opět poradenské zařízení a může navrhnout změnu či úpravu původního vzdělávacího programu.
- Pokud nemůže ředitel zařadit žáka se zdravotním postižením do některé z výše uvedených forem speciálního vzdělávání, je povinen oznámit tuto skutečnost rodičům žáka, krajskému úřadu a obci, kde má žák trvalý pobyt.

3.5.3 Vzdělávání formou individuální a skupinové integrace

Doporučení poradenského zařízení do některé z forem speciálního vzdělávání musí předcházet požadavek školy nebo zákonného zástupce o vyšetření. Podnětem může být nedostatečný prospěch, poruchy v komunikaci, poruchy v chování či jinak neodpovídající

²⁷ Vyhláška č. 73/2005 Sb., § 9.

školní výkony vzhledem k věku a možnostem žáka, které se projeví již v předškolním věku nebo při nástupu do školy, případně v průběhu vzdělávacího procesu. Do příslušné formy vzdělávání zařazuje žáka ředitel školy na základě zprávy a doporučení. Zpráva obsahuje diagnózu žáka, rozbor schopností a dovedností vzhledem k věku, hodnocení a posouzení problémů, které byly důvodem k vyšetření, případně rodinnou anamnézu, která může souviset s neúspěchy, a datum dalšího vyšetření. Součástí je i hodnocení školní zralosti, rozumových předpokladů, vyspělost sociálního chování a s tím souvisejícího zvládnutí zátěžových situací. V případě individuální integrace je vyšetření doporučováno 1x ročně, u skupinové integrace 2x za rok, ale záleží na školních výsledcích nebo případných výrazných změnách. Doporučení k individuální nebo skupinové integraci je buď součástí zprávy, nebo její samostatnou přílohou.

Individuální integrace spočívá v zařazení žáka do běžné třídy, kde vzdělávání probíhá v souladu s doporučením poradenského centra. Nezbytnou podmínkou je individuální vzdělávací plán, na jehož základě má individuálně integrovaný žák odlišný obsah a podmínky vzdělávání. Většinou se u těchto žáků jedná o specifické poruchy učení a chování. Vzdělávací proces se nijak zásadně neodlišuje od vzdělávání ostatních žáků. Dostatečných výsledků lze dosáhnout kvalifikovaným personálním obsazením při výuce, vhodnými podmínkami pro výuku, odbornými postupy a úzkou spoluprací s odborníky a zákonnými zástupci žáka. Pro pedagogy, kteří se mu věnují, je nejdůležitější znát a respektovat jeho specifické obtíže a pracovní tempo; ke klasifikaci a hodnocení musí přistupovat citlivě. V současné době je možné i slovní hodnocení.²⁸

Vhodný je i snížený počet žáků v dané třídě, což je v praxi problematické. Nejvyšší povolený počet „zdravých“ žáků v běžné třídě stanoví *Vyhláška č. 48/2005 Sb.*, § 5 odst. 5, která umožňuje naplnit třídu do 30 žáků. Z ekonomických, ale i organizačních důvodů nelze snížit počet „zdravých“ žáků ve třídě, aby mohli být zařazeni individuálně integrovaní žáci. V běžné třídě základní školy lze individuálně integrovat nejvýše 5 žáků se zdravotním postižením. Toto ustanovení, které obsahuje *Vyhláška č. 73/2005 Sb.*, § 10 odst. 4, může vyvolat do budoucna vzhledem k počtu aktuálně integrovaných žáků (často více než 5 ve

²⁸ Srov. *Vyhláška č. 48/2005 Sb.*, § 15 odst. 2.

třídě) „otazníky“. Jistě by bylo vhodné zdůvodnění od poradenského zařízení, že se nejedná o těžké případy, ale o děti, u kterých postačuje zohledňující přístup pedagoga. Tím ale školské zařízení ztrácí nárok na normativní příplatek pro integrované dítě. Nejjednodušším řešením by bylo rozdělit jednu třídu s vysokým počtem žáků, kde jsou i integrovaní žáci, na dvě třídy a dorovnat škole chybějící finanční prostředky (MŠMT nebo KÚ).

Zcela odlišný od individuální integrace je počet žáků integrovaných ve speciální třídě. Minimální počet je 6 a nejvíce 14 žáků s přihlédnutím k věku a speciálním vzdělávacím potřebám. K doplnění počtu ve třídě mohou být na základě žádosti zákonného zástupce zařazeni i žáci bez zdravotního postižení, ale jejich počet nesmí přesáhnout 25 % nejvyššího počtu žáků ve třídě. Speciální třída, která je zřízená pro žáky s těžkým zdravotním postižením může zajistit výuku pro nejméně 4, ale nejvíce 6 žáků.²⁹

Zřizování speciálních tříd při běžných základních školách odpovídá současnému světovému trendu o nenásilné integraci žáků se zdravotním postižením. Ke zřízení těchto tříd musí dát souhlas příslušný krajský úřad³⁰ na základě doporučení poradenského zařízení. Ředitel školy dává souhlas se zařazením žáka do speciální třídy v běžné základní škole na základě žádosti zákonných zástupců žáka. Nezbytná je kvalifikovaná speciálně pedagogická péče, podle potřeby asistent pedagoga, snížený počet žáků, nezbytné materiální a technické vybavení. U žáků tak bude docházet k postupné a plynulé integraci do kolektivu a pracovního tempa běžné školy. Obsah speciálního vzdělávání se stanoví podle rozsahu speciálních vzdělávacích potřeb žáka.

Ve třídách zřízených pro žáky se zdravotním postižením mohou být zařazeni žáci dvou i více ročníků a dle potřeby mohou výuku zajišťovat souběžně tři pedagogičtí pracovníci, z nichž jeden je asistent pedagoga.³¹

²⁹ Srov. Vyhláška č. 73/2005 Sb., § 10.

³⁰ Srov. Zákon č. 561/2004 Sb., § 16 odst. 8.

³¹ Srov. Vyhláška č. 73/2005 Sb., § 8 odst. 5, 6.

Se souhlasem ředitele školy a zákonného zástupce může pomáhat i osobní asistent, který není zaměstnancem právnické osoby, která vykonává činnost školy. Jistě nezanedbatelným právem těchto žáků je fakt, že ve vybraných předmětech se mohou vzdělávat společně s ostatními žáky školy a zároveň mohou být zapojeni do všech mimoškolních činností.³²

3.5.4 Integrace žáků se SVP před zavedením školního vzdělávacího programu

Aktuálně (nejdéle však do 31. 8. 2007) probíhá integrace žáků se SVP na základě stávajících vzdělávacích programů. Jsou to:

- Individuální integrace - žák začleněný do běžné třídy:

Vzdělávací program Základní škola: č. j. 16 847/96

Vzdělávací program Zvláštní škola: č. j. 22 980/97-22

- Skupinová integrace - žák na běžné základní škole, který navštěvuje speciální třídu:

Vzdělávací program Základní škola: č. j. 16 847/96

Vzdělávací program Zvláštní škola: č. j. 22 980/97-22

Vzdělávací program Pomocná škola: č. j. 24 035/97-22

Výjimečně lze zařadit i žáka, který bude vyučován podle *Rehabilitačního vzdělávacího programu pomocné školy: č. j. 15 988/2003 -24*

3.5.5 Školní vzdělávací program od 1. 9. 2007

Všechny školy musí začít vyučovat podle svých školních vzdělávacích programů nejpozději od 1. 9. 2007, tj. ve školním roce 2007/2008.³³ Žáci individuálně nebo skupinově integrovaní

³² Srov. *Vyhláška č. 73/2005 Sb.*, § 8 odst. 8.

³³ Srov. *Zákon č. 561/2004 Sb.*, § 185 odst. 1.

v běžných základních školách se budou vzdělávat podle **individuálního vzdělávacího plánu**, který je vypracován v souladu se školním vzdělávacím programem příslušné školy.

S ohledem na postižení žáka se vychází z kapitoly 8.1, *Vzdělávání žáků se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním*, nebo z *Přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*.³⁴

3.6 Druhy zdravotního postižení **– Zákon č. 561/2004 Sb., § 16 odst. 2**

„Zdravotním postižením je pro účely tohoto zákona mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování.“³⁵

Mentální postižení

Žáci u nichž dochází k zaostávání vývoje rozumových schopností, k poruchám v adaptačním chování, či k odlišnému vývoji některých psychických vlastností, jsou považováni za žáky s mentálním postižením. Individuální zařazení záleží na hloubce a rozsahu mentální retardace a na postižení jednotlivých funkcí. Stejně rozdílný je u těchto žáků i psychický vývoj.³⁶

„Mentální retardace je stav charakterizovaný celkovým snížením intelektových schopností, které v sobě zahrnují schopnost myslet, schopnost učit se a schopnost přizpůsobovat se svému okolí. Jde o stav trvalý, vrozený nebo časně získaný, který je třeba odlišovat od defektů získaných po druhém roce života, označovaných jako demence.“³⁷

³⁴ Srov. *Sdělení MŠMT č. j. 25 317/2005–24, o tvorbě školních vzdělávacích programů pro vzdělávání žáků s mentálním postižením*.

³⁵ *Zákon č. 561/2004 Sb., § 16 odst. 2*.

³⁶ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. s. 39.

³⁷ PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. s. 171.

Převážnou většinu žáků, kteří mohou navštěvovat speciální třídu na základní škole, tvoří žáci s lehkou mentální retardací; vyučují se dle osnov zvláštní školy. Při vhodně upravených podmínkách je možné zařadit i žáky, kteří mají úroveň schopností dostatečnou pro zvládnutí osnov pomocné školy či přípravného stupně pomocné školy. Je ovšem nezbytné zajistit mimořádnou péči a velmi dobrou spolupráci s poradenským zařízením (SPC nebo PPP) a zákonnými zástupci.

Tělesné postižení

„Podstatným problémem dětí s tělesným postižením je to, že jejich postižení působí v mnoha směrech jako výrazné postižení, to znamená, že je na první pohled patrné. Nejtěžším případem je dětská mozková obrna (DMO). U těžších forem je postižena hrubá i jemná motorika, gestikulace, mimika, řeč, kreslení, psaní, všechny tvořivé i pracovní činnosti.“³⁸

Průvodním znakem je celkové nebo částečné omezení hybnosti. Buďto se jedná o přímé postižení pohybového aparátu, nebo je pohyb omezený v důsledku jiných příčin (důsledky srdečních, revmatických chorob apod.). Tělesné postižení je značně determinujícím v případě, když je člověk nedostatečně integrován do svého prostředí, např. mezi své vrstevníky.³⁹

Zrakové a sluchové postižení

Zrakové postižení narušuje kognitivní funkce, orientaci v prostoru a samostatný pohyb, což s sebou může nést i psychické důsledky, kdy jsou narušeny vztahy mezi postiženým jedincem a sociálním prostředím. Tento defekt však nemusí ovlivnit celý vývoj osobnosti, pokud výchovné vedení napomáhá například při navazování vztahů k ostatním lidem a k odstraňování nedostatků ve smyslovém poznávání.⁴⁰

³⁸ PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. s. 131.

³⁹ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. s. 169-170.

⁴⁰ Srov. PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. s. 164.

Sluchově postižený žák je závislý na vizuálně pohybových prostředcích (artikulační znaky, náznakový systém apod.) nebo na komunikační formě neslovní podstaty jako jsou mimika, gesta či pantomima, ale především znakový jazyk. V kontaktu se slyšícími vyvolává tento způsob dorozumívání problémy.⁴¹

V úvodu (kapitola 1. 2) jsem odkazovala na Liisu Kauppinen, generální tajemnici Světové federace neslyšících, která vidí ideální možnosti pro vzdělávání žáků se sluchovým postižením ve škole jim určené. Přestože se k jejímu názoru přikláním, z tabulky č. 2 (kapitola 1.3) je patrné navýšení individuálně integrovaných žáků se sluchovým postižením. V roce 1995 bylo zařazeno 484 žáků, ale v roce 2004 již 765 žáků v běžných třídách. Je pravděpodobné, že se jedná o žáky s lehčí formou sluchového postižení, u nichž rodiče nedali souhlas k zařazení do speciální školy nebo speciální třídy a jejichž postižení není kombinováno s dalšími přidruženými vadami. Zcela opačná je situace v zařazování do speciálních tříd. V roce 1995 bylo ve speciálních třídách běžné základní školy 25 žáků, ale v roce 2004 „pouze“ 23 žáků se sluchovým postižením. Je zřejmé, že žáci s těžší formou sluchového postižení jsou častěji zařazováni do základních škol pro sluchově postižené.

Vady řeči

Žáci, kteří mají poruchy komunikačních schopností, mohou mít problémy i v oblasti sociální a psychické. Je poměrně snadné zvládnout učivo na základě osnov, ale předpokladem je intenzivní logopedická péče, která v rámci možností zajistí odstranění poruchy tak, aby řeč byla dostatečně rozvinutá a správná po stránce formální. Je nezbytný individuální vzdělávací plán, péče logopeda a, stejně jako v předchozích případech, informovanost všech vyučujících o postižení žáka; musí být zohledněn přístup ke klasifikaci.

Jarmila Pipeková v knize *Kapitoly ze speciální pedagogiky* (s. 69) uvádí: „Cílem logopedické péče je odstranit, překonat nebo alespoň v maximální míře zredukovat narušenou komunikační schopnost, předcházet poruchám komunikační schopnosti, rozvinout komunikační schopnost.“

⁴¹ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. s. 138.

Souběžné postižení více vadami

Charakteristika postižení více vadami je uvedena ve *Věstníku Ministerstva školství České republiky č. 8/1997, č. j. 25 602/9-22*: „Za postiženého více vadami se považuje dítě, resp. žák postižený současně dvěma nebo více na sobě kauzálně nezávislými druhy postižení, z nichž každé by jej vzhledem k hloubce a důsledkům opravňovalo k zařazení do speciální školy příslušného typu. Za provedení speciálně pedagogické diagnostiky odpovídá speciálně pedagogické centrum (případně pedagogicko-psychologická poradna).“

Žáci s více vadami se člení do tří skupin:

1. mentální retardace (společný znak) – při rozhodování o způsobu vzdělávání je pokládána za dominantní vadu,
2. kombinace vad tělesných, smyslových a vad řeči – specifickou skupinou jsou děti hluchoslepé,
3. autisté a děti s autistickými rysy.⁴²

Žáky s více vadami není nutné vyčleňovat do speciálních škol, pokud je možné jejich výuku a výchovu zajistit ve speciálních třídách základní školy. Pro jejich přijetí je nutné kladné doporučení poradenského zařízení, souhlas zákonného zástupce a ředitele školy.

Autismus

Pervazivní vývojová porucha, která je charakteristická základními příznaky: neschopnost interakce a komunikace, stereotypní způsoby chování. Žáci s lehčími formami autismu (s autistickými rysy), pokud nejsou mentálně postižení, mohou být vzdělávání ve speciálních třídách základní školy. Tito žáci představují zcela samostatnou skupinu ve vzdělávacím

⁴² Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. s. 41.

systemu, proto je nezbytné zajistit speciálně upravené školní prostředí, přísně individuální přístup a přesné strukturování času i prostoru⁴³

Vývojové poruchy učení nebo chování

Specifické poruchy učení a chování se v současné době vyskytují u značného procenta žáků. V tabulce se statistickými údaji (tab. č. 2) jsem uváděla srovnání roku 1995 a 2004. Navýšení počtu žáků se specifickými poruchami učení a chování bylo v roce 2004 o 72, 5 % vyšší než v roce 1995. Pro žáky se zdravotním postižením je typické, že jejich školní výkony neodpovídají očekávané rozumové úrovni. Nejčastěji se vyskytují poruchy učení ve čtení (dyslexie), psaní (dysgrafie), pravopise (dysortografie), v počítání (dyskalkulie), kreslení (dyspinxie), hudební výchově (dysmúzie) či ve schopnosti vykonávat složité úkony (dyspraxie).

Tito žáci se nevyznačují tím, že by tvořili určitou skupinu se stejnými problémy. Setkáváme se se žáky, u kterých převažuje specifický problém ve čtení nebo pravopise, ale specifické poruchy se mohou i vzájemně kombinovat. Specifické poruchy učení ovlivňují žáka psychicky, ale zasahují i do oblasti sociální. Při včasném zjištění těchto poruch a při kvalitní péči dochází ke zmírnění i k jejich úplnému odstranění.⁴⁴

Uvedené specifické poruchy bývají spojeny s impulzivním jednáním, hyperaktivitou, nesoustředěností a se špatnou pohybovou koordinací. Nedílnou součástí nápravy je podpora koncentrace, respektování pracovního tempa a individuální práce pedagoga se žákem. Žáci s poruchami chování dostatečně nerespektují některé formy společenského chování, jsou snadno unavitelní, impulzivní a adaptace je u některých natolik snížena, že nejsou schopni dodržovat řád školy, tudíž se nemohou vzdělávat dle běžných metod. Tito žáci mohou mít normální předpoklady k učení, ale jsou jiným způsobem handicapováni. Nebo to mohou být žáci, kteří mají snížené předpoklady k učení a jejich výsledky jsou závislé na podmínkách výchovy. Pokud získají oprávnění pro individuální integraci, pak je nutné zajistit jejich výuku

⁴³ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. s. 40.

⁴⁴ Srov. PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. s. 101.

a výchovu v menším kolektivu a s dostatečným sportovním, ale i odpočinkovým režimem. Zároveň je nezbytná velmi úzká spolupráce s rodiči žáka, aby nedocházelo k problémům se záškoláctvím, které bývá nedílnou součástí jejich vývoje.⁴⁵

Shrnutí podmínek pro individuální a skupinovou integraci v základní škole

Individuální integrace do běžné třídy vyžaduje:

- odborné vyšetření poradenského zařízení na základě žádosti školy nebo zákonných zástupců,
- doporučení k integraci a zprávu (diagnostiku zdravotního postižení) poradenského zařízení,
- žádost zákonného zástupce a rozhodnutí ředitele školy ke vzdělávání dle individuálního vzdělávacího plánu (IVP),
- výchovný poradce a třídní učitel musí na základě pokynů SPC, PPP a dalších odborníků vypracovat IVP - většinou jsou zohledněny jen některé z vyučovacích předmětů,
- úpravu rozvrhu na základě IVP a vzdělávacího programu tak, aby žák mohl absolvovat všechny předměty vyučované v daném ročníku,
- seznámení ostatních vyučujících se vzdělávacím programem a IVP,
- zajištění odborné péče ve výuce (logopedická péče a péče o dyslektiky),
- zařazení žáka do zahajovacích výkazů pro MŠMT (normativní příplatek na integrovaného žáka) – písemná žádost ředitele školy.

Skupinová integrace ve speciální třídě vyžaduje:

- žádost ředitele školy o zřízení speciální třídy adresovaná krajskému úřadu,
- odborné vyšetření poradenského centra na základě žádosti školy nebo zákonných zástupců (v těchto případech je většinou zřejmé, že žáci jsou od raného věku klienty takového zařízení, vzhledem ke svému postižení, ale přesto je nové vyšetření nutné),
- doporučení poradenského zařízení k zařazení do speciální třídy,
- žádost zákonného zástupce k zařazení svého dítěte do speciální třídy,

⁴⁵ Srov. VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika*. s. 38.

- souhlas ředitele školy se zařazením,
- zpracování podrobného IVP na základě vzdělávacího plánu, který doporučí poradenské zařízení,
- žádost zákonného zástupce a rozhodnutí ředitele školy o vzdělávání dle IVP,
- zajištění kvalifikovaného personálního obsazení,
- žádost ředitele školy o zřízení pracovního místa asistent pedagoga adresovaná krajskému úřadu,
- souběžně musí být vypracováno doporučení poradenského pracoviště pro funkci asistent pedagoga,
- vypracování rozvrhů dle vzdělávacího programu v dané třídě (v praxi je běžné, že v jedné třídě jsou i tři různé vzdělávací programy – dle seskupení žáků),
- zařazení žáka do zahajovacích výkazů MŠMT z důvodu normativních příplatků na postižení – nemusí být samostatná písemná žádost jako v případě individuální integrace.

3.7 Školská poradenská zařízení

Z předchozí kapitoly vyplývá, že žák se zdravotním postižením musí být zařazen do individuální nebo skupinové integrace pouze na základě vyšetření poradenským zařízením. Odborný posudek poradenského pracoviště je nezbytným předpokladem pro vzdělávání žáka podle individuálního vzdělávacího plánu i pro nárokování dalších finančních prostředků ze státního rozpočtu, které je s tímto vzděláváním spojeno.

Tato skutečnost vyplývá ze znění článků 1 a 2 *Směrnice MŠMT k integraci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení*, č. j. 13 710/200-24, ze dne 6. června 2002: „Žákem se speciálními vzdělávacími potřebami se pro účely této směrnice rozumí žák, u kterého byly speciální vzdělávací potřeby zjištěny na základě speciálně pedagogického a psychologického vyšetření a jejich rozsah a závažnost opravňuje žáka k zařazení do režimu speciálního vzdělávání a čerpání navýšených finančních prostředků.“

3.7.1 Poradenská zařízení před působností Zákona č. 561/2004 Sb.

Z *Vyhlášky 130/1980 Sb., o výchovném poradenství*, § 3 odst. 3 písmeno d), vyplývá charakteristika jednotlivých pracovišť.

Pedagogicko-psychologická poradna (PPP)

PPP je školské zařízení, které mimo své další úkoly „provádí pedagogicko-psychologické vyšetření žáků škol a školských výchovných zařízení a vypracovává o nich posudky především pro školy a školská výchovná zařízení a zákonné zástupce žáků“. Tyto posudky poskytují PPP rodičům žáka a příslušné škole. Poradna tento materiál může poskytnout pouze na základě jejich souhlasu. Personálně je činnost PPP zajišťována psychology, speciálními pedagogy a sociálními pracovníky.

Speciálně pedagogické centrum (SPC)

SPC pomáhá v souladu s *Vyhláškou 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách*, zajišťovat integraci žáků s postižením. Podle § 5 a § 6 SPC provádí vyhledávání a speciálně pedagogickou a psychologickou diagnostiku dětí se zdravotním postižením a vede jejich evidenci ve spádové oblasti, kterou stanoví zřizovatel. Centrum rovněž zpracovává podklady k rozhodnutí příslušných orgánů o zařazení dětí a žáků se zdravotním postižením do škol a školských zařízení.

3.7.2 Poradenská činnost na základě nového školského zákona

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). V § 116 jsou školská poradenská zařízení charakterizována takto: „Školská poradenská zařízení zajišťují pro děti, žáky a studenty a jejich zákonné zástupce, pro školy a školská zařízení informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost, poskytují odborné speciálně pedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a přípravě na budoucí povolání. Školská poradenská zařízení spolupracují s orgány sociálně

právní ochrany dětí a orgány péče o mládež a rodinu, zdravotnickými zařízeními, popřípadě s dalšími orgány a institucemi.“

Podrobně o poskytování poradenských služeb pojednává *Vyhláška č. 72/2005 Sb., ze dne 9. února 2005, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.*⁴⁶

Obsahem poradenských služeb je činnost, která přispívá k vytvoření vhodných podmínek pro zdravý tělesný, psychický a sociální vývoj žáků. Součástí je i prevence a řešení výchovných obtíží a sociálně patologických jevů (např. šikana) a dalších problémů souvisejících se vzděláváním. Kromě forem a způsobů integrace se zabývá i zmírňováním důsledků zdravotního postižení a současně prevencí.⁴⁷

Typy školských poradenských zařízení jsou stejné jako před vznikem nového školského zákona, tudíž hovoříme o pedagogicko-psychologické poradně a speciálně pedagogickém centru.⁴⁸ Rozdíl spočívá v rozlišení péče o jednotlivé klienty. Zatímco PPP zjišťuje pedagogicko-psychologickou připravenost žáka na povinnou školní docházku a vydává odborný posudek, SPC zjišťuje připravenost žáka se zdravotním postižením a zpracovává odborné podklady pro jejich integraci (jedno ovšem nevyklučuje druhé). Pro přehlednost níže uvádím konkrétní rozlišení obou zařízení.

Pedagogicko-psychologická poradna

- zjišťuje pedagogicko-psychologickou připravenost žáka na povinnou školní docházku,
- vydává odborný posudek,
- doporučuje rodičům zařazení do příslušné školy a třídy,
- provádí vyšetření pro zařazení žáka do tříd, skupin a oddělení s upravenými vzdělávacími programy,

⁴⁶ *Vyhláška 130 / 1980 Sb., o výchovném poradenství, byla zrušena.*

⁴⁷ Srov. *Vyhláška č. 72/2005 Sb., § 2.*

⁴⁸ Srov. *Vyhláška č. 72/2005 Sb., § 3.*

- zjišťuje potřeby žáků ve školách, které nejsou samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením,
- poskytuje poradenské služby žákům, dětem a studentům se zvýšeným rizikem školní neúspěšnosti (poradenské služby se týkají i zákonných zástupců),
- poskytuje metodickou pomoc škole,
- prostřednictvím metodika prevence zajišťuje prevenci sociálně patologických jevů.⁴⁹

Speciálně pedagogické centrum

- poskytuje poradenské služby žákům se zdravotním postižením integrovaným ve školách, třídách, odděleních s upravenými vzdělávacími programy, žákům se zdravotním postižením v základních školách speciálních a dětem s hlubokým mentálním postižením,
- služby centra jsou poskytovány pouze v rámci diagnostiky a kontrolní diagnostiky,
- zjišťuje speciální připravenost a speciální vzdělávací potřeby žáka se zdravotním postižením na povinnou školní docházku,
- poskytuje pedagogickým pracovníkům a zákonným zástupcům poradenství v oblasti vzdělávání žáka se zdravotním postižením nebo zdravotním znevýhodněním.⁵⁰

Škola

Poprvé se v souvislosti s poradenskými zařízeními hovoří o škole, která má zabezpečovat poskytování poradenských služeb zpravidla s výchovným poradcem a školním metodikem prevence. Tato služba může být zajišťována i školním psychologem nebo speciálním pedagogem v rozsahu odpovídajícím počtu a potřebám žáků školy. Mimo odborné pomoci při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami zabezpečuje i pomoc při prevenci školní neúspěšnosti. S tím úzce souvisí podpora pozdějšího vhodného profesního uplatnění.⁵¹

⁴⁹ Srov. *Vyhláška č. 72 / 2005 Sb.*, § 5.

⁵⁰ Srov. *Vyhláška č. 72 / 2005 Sb.*, § 6.

⁵¹ Srov. *Vyhláška č. 72 / 2005 Sb.*, § 7.

Často je nezbytná i spolupráce s lékařem. Jde především o odpovědnost školy za dítě v souvislosti s jeho bezpečností. Informace o přístupu k žákovi, který má např. epilepsii, srdeční vadu nebo jiné zdravotní komplikace, jsou velmi důležité, protože omezují některé z činností ve škole. Potvrzení od lékaře však nenahrazuje posudek od poradenského zařízení, ani neslouží k nárokování příslušných finančních prostředků.

Za velmi důležité ve školním prostředí považují především vzdělávání a výchovu, nikoli „léčení“ žáka. Podrobná znalost anamnézy (průběh porodu, prodělané dětské nemoci atd.) mohou sice vést k lepšímu pochopení souvislostí, ale je třeba říci, že pro potřeby školy jsou podstatné závěry a doporučení poradenského zařízení, které jednoznačně stanoví diagnózu a omezení pro vzdělávání, dále vlastnosti osobnosti, které ovlivňují průběh učení a postupy, které je nezbytné v průběhu vzdělávání respektovat.

3.8 Individuální vzdělávací plán

Na základě vyšetření (speciálně pedagogického, psychologického), zprávy a písemného doporučení školského poradenského pracoviště k individuální nebo skupinové integraci vypracovává třídní učitel společně s výchovným poradcem pro žáka se speciálními vzdělávacími potřebami individuální vzdělávací plán (IVP). Plán vychází z aktuálních možností a potřeb žáka a je součástí jeho osobní dokumentace. Za tvorbu IVP je zodpovědná škola. Tuto problematiku řeší zákony a ostatní prováděcí předpisy od roku 1984. V této části jsem se tedy zaměřila na související legislativní rámec, terminologii a zároveň obsah IVP a postup při jeho zpracování. V závěru uvádím souhrn podmínek důležitých pro realizaci IVP.

Od roku 1984 se staly pojmy individuální vzdělávací program, individuální vzdělávací plán, individuální plán apod. běžnou součástí školské terminologie ve speciálních i běžných základních školách. Tyto termíny se stále častěji objevují nejen v odborném tisku, ale i v centru zájmu veřejnosti. Velké množství výrazů bylo zredukováno na jednotný název Individuální vzdělávací plán (IVP) – *Zákon č. 561/2004 Sb.*, § 18.

Jedná se o typ dokumentu, který nestanovuje cíle a obsah výuky, ale popisuje užité speciální metody a formy. Řeší personální, materiální a organizační zabezpečení vzdělávání

žáka se speciálními vzdělávacími potřebami. Ve školách je využíván pro žáky, kteří jsou zařazeni do kategorie *zdravotně postižený žák* a je zpracován ve spolupráci s odbornými pracovišti. Výuka podle tohoto dokumentu respektuje schválený vzdělávací program.⁵² Na rozdíl od schválených vzdělávacích programů (např. *Vzdělávací program Základní škola, č.j. 16 847/96-2, Vzdělávací program zvláštní školy, č. j. 22 980/97-22* apod.) je však IVP určen a uzpůsoben pro konkrétního žáka se speciálními vzdělávacími potřebami.

3.8.1 Legislativní rámec problematiky do roku 2004

Mezi první předpisy, které upravovaly problematiku individuálního vzdělávacího plánu v oblasti základních škol, patří *Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol*, ve znění pozdějších předpisů.

§ 39 odst. 1: „Ve školách se vyučuje podle učebních plánů a učebních osnov, popř. jiných schválených učebních dokumentů, které zahrnují alespoň nejvýznačnější cíle vzdělávání, celkovou strukturu učiva, výčet a stručný popis jednotlivých předmětů nebo jiných strukturních obsahových celků, které byly schváleny ministerstvem (dále jen 'učební dokumenty').“

Pokud pedagog postupuje ve výuce podle individuálních vzdělávacích programů, pohybuje se v rámci vymezeném zákonem. Plány rovněž musí být svými cíli i strukturou v souladu se schválenými učebními dokumenty. Zároveň je třeba poznamenat, že vytváření těchto programů v písemné ani jiné podobě žádný obecně závazný právní předpis neukládá. Jak vyplývá z § 38 výše uvedeného zákona, písemně zpracované IVP jsou nepovinnou dokumentací.⁵³

Ustanovení *Vyhlášky č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách, ve znění pozdějších předpisů*, § 4 odst. 9, je důležité pro realizaci IVP i ve školách

⁵² Srov. KAPRÁLEK – BĚLECKÝ. *Jak napsat a používat individuální vzdělávací program*. s. 23.

⁵³ Srov. *Tamtéž*, s. 113.

základních, protože žák ve specializované nebo speciální třídě základní školy má stejné postavení jako žák ve škole speciální: „Ve speciálních školách a ve speciálních třídách škol může být v případech hodných zvláštního zřetele vyučován žák se zdravotním postižením podle individuálně upravených učebních plánů a osnov.“

Velmi podstatné a již konkrétní pokyny z hlediska individuálního vzdělávacího programu stanoví směrnice, která předchází školskému zákonu 561/2004 Sb. Jedná se o *Směrnici MŠMT k integraci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení*, č.j. 13710/2001-24, ze dne 6. 6. 2002.

Směrnice vymezuje postižení dětí, které bylo zjištěno na základě speciálně pedagogického vyšetření, jež opravňuje k zařazení do režimu speciálního vzdělávání a především k čerpání navýšených finančních prostředků pro školské zařízení (čl. 2). Zároveň stanovuje formy vzdělávání dítěte (individuální a skupinová integrace). Součástí této směrnice je příloha, která řeší doporučený postup při zpracování IVP (Příloha vyhlášky č. 1), jeho strukturu (Příloha vyhlášky č. 2) a podmínky speciálně pedagogického a psychologického vyšetření pro zpracování IVP (Příloha vyhlášky č. 3).

Na tuto směrnici navazuje *Metodický pokyn MŠMT k vzdělávání žáků se specifickými poruchami učení nebo chování*, č.j. 13 711/2001-24. Pokyn ukládá řediteli školy, aby vzdělávání žáka probíhalo v souladu s výsledky odborného vyšetření. „Organizace vzdělávání individuálně integrovaného žáka a rozsah a průběh speciálně pedagogické péče jsou stanoveny v souladu s výsledky odborného vyšetření v individuálním vzdělávacím programu žáka (dále jen „IVP“). IVP je součástí osobní dokumentace žáka.“ (Čl. 1, odst. 5)

3.8.2 Školský zákon č. 561/2004 Sb., § 18: Individuální vzdělávací plán

„Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského zařízení povolit nezletilému žákovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na žádost jeho zákonného zástupce a zletilému žákovi nebo studentovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na jeho žádost vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. Ve středním vzdělávání nebo vyšším odborném

vzdělávání může ředitel školy povolit vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu i z jiných závažných důvodů.“

O vzdělávání podle IVP musí ředitele školy písemně požádat zákonný zástupce žáka. IVP je důležitým podkladem ředitele pro žádost o navýšení finančních prostředků u svého zřizovatele. Je důležité upozornit, že státní školy žádají o navýšení normativů krajské úřady, ale církevní a soukromé školy žádají MŠMT. IVP je vypracován před nástupem žáka se speciálně vzdělávacími potřebami do školy, nejpozději však jeden měsíc po jeho nástupu nebo zjištění jeho speciálních potřeb. Toto pravidlo nelze vždy dodržet, neboť u některých žáků vyšetření v tomto časovém horizontu není možné provést. Vzhledem k nadměrnému počtu integrovaných žáků může poradenské zařízení provést vyšetření později, než je potřeba. Pokud je ovšem vyučující zkušený a spolupracuje do doby vyšetření s výchovným poradcem a poradenským zařízením, není tím jeho práce s dítětem omezena.

IVP může být podle aktuálních potřeb upravován v průběhu celého školního roku. Myslí se tím změny ve vyučovacím procesu; povinností učitele a výchovného poradce ve spolupráci s poradenským zařízením je IVP průběžně aktualizovat. Doplňuje se splnění nebo nesplnění původních cílů ve vzdělávání žáka. K tomu již není nutný podpis poradenského zařízení, protože školské poradenské zařízení sleduje a dvakrát ročně vyhodnocuje dodržování postupů a opatření stanovených v IVP. V případě nedodržování stanovených opatření, dle § 6 odst. 8 *Vyhlášky č. 73/2005 Sb.*, informuje o této skutečnosti ředitele dané školy. Tato vyhláška přesně vymezuje i obsah IVP (§ 6 odst. 4), který lze dle postižení dítěte doplňovat a měnit.⁵⁴

3.8.3 Obsah individuálního vzdělávacího plánu

Plán musí obsahovat:

- osobní údaje: jméno, datum narození, škola, třída, zákonný zástupce,
- datum posledního a dalšího kontrolního vyšetření,
- vzdělávací program a vyučovací předměty, které jsou zohledněny,

⁵⁴ Srov. *Vyhláška č. 73/2005 Sb.*, § 6; *Směrnice MŠMT č. j. 13 710/2001*.

- časový úsek pro kontrolu (doplnění a hodnocení výsledků, např. v pololetí),
- případné zabezpečení logopedické nebo dyslektické péče.

Nezbytné je časové rozvržení učiva, volba pedagogických postupů, metod a způsobu hodnocení: klasifikace, slovní hodnocení nebo kombinace obou možností. V rámci IVP je rovněž formulována potřeba dalšího pedagogického pracovníka, neboť ve speciální třídě mohou být dva vyučující a asistent pedagoga. Součástí IVP je také seznam kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek, speciálních učebnic a didaktických materiálů nezbytných pro výuku žáka. Uvádí se i předpokládané navýšení finančních prostředků nad rámec normativů, které jsou ze státního rozpočtu poskytovány podle *Vyhlášky č. 65/2005 Sb.*

IVP musí být podepsán jednotlivými osobami, které jsou za výuku zodpovědné – ředitelem školy, třídním učitelem, ostatními vyučujícími, asistentem pedagoga (pokud se žákem pracuje) a zákonnými zástupci žáka. Odpovědný pracovník SPC nebo PPP individuální vzdělávací plán hodnotí; zároveň se předpokládá velmi úzká spolupráce mezi školou a poradenským zařízením. Tyto požadavky vycházejí ze zkušeností a poznatků získaných při realizaci integrace nebo z uvedených legislativních předpisů a mám za to, že při tvorbě IVP jsou plně oprávněné.⁵⁵

Takovým způsobem zpracovaný IVP je přehledný, postihuje problematiku integrace a je podkladem pro získání potřebných finančních prostředků. Snadná je i možnost kontroly či doplnění na základě výsledků žáka. Přesto se domnívám, že osobní údaje žáka jsou v IVP nadbytečné, protože IVP by měl být dostupný všem, kteří se na vzdělávání podílejí: pedagogům navazujících školských zařízení, ředitelům ostatních zařízení a dalším osobám. Poskytnutí IVP dalším osobám, které se třeba jen částečně podílejí na vzdělávání, se může dostat do rozporu s nárokem žáka i jeho zákonných zástupců na ochranu osobních údajů.

⁵⁵ Srov. *Vyhláška č. 73/2005 Sb.*, § 6 odst. 4; *Směrnice MŠMT č. j. 13 710/2001*, Příloha č. 2.

3.8.4 Postup při realizaci IVP

Práce na IVP by měla být společnou prací všech zúčastněných osob. Podstatnou část řeší výchovný poradce a třídní učitel spolu s poradenským zařízením, ale neméně důležitá je účast ostatních vyučujících a v neposlední řadě také vedení školy. Základem pro zpracování IVP je audit aktuálního stavu žakových schopností, znalostí, dovedností, ale i vnějších okolností (sociální prostředí, podmínky pro výchovu apod.). Tím získáme představu o stavu dítěte, ze kterého odvozujeme jednotlivé cíle: krátkodobé, střednědobé i strategické. Tento audit ve své podstatě souvisí s diagnostikou, což znamená, že odborné vyšetření je základem pro prvopočátek práce s IVP.

Na tomto základě se rozhodujeme, zda je žák schopen zvolený vzdělávací program plnit, či nikoli. V případě, že je program zvolený, přistoupíme k plánování postupu v daném ročníku a jednotlivých předmětech, čímž vytvoříme a navrhne učební plán – povinné předměty, volitelné předměty, nepovinné předměty, zájmové kroužky.

Personální zajištění považuji za nejdůležitější bod v rámci IVP, protože pouhý entuziasmus pro zajištění výuky a výchovy žáka nepostačí. Předpokladem pro dosažení žádoucích výsledků je kvalifikovanost a zkušenosti v oboru. Tím nechci podceňovat začínající pedagogy, ale jistě bude pro obě strany výhodnější, pokud začínající pedagog bez zkušeností se zdravotně postiženými dětmi bude začínat jako pomocný pedagog ve speciální třídě spolu se svým zkušeným kolegou.

Po zvážení personálního obsazení je možné rozhodnout o organizaci výuky. Záleží na doporučení poradenského zařízení – zařazení do běžné třídy (individuální integrace), nebo do speciální třídy (skupinová integrace).

Následně musí být zformulovány cíle jednotlivých předmětů. IVP má podobu tématických plánů, které mohou být i přílohou IVP. Za velmi důležitý považuji výběr materiálu (učební texty, pracovní listy a sešity atd.), které jsou vhodné pro splnění konkrétních cílů. Obecně lze říci, že žáci se zvláštními vzdělávacími potřebami mají zvýšenou potřebu názornosti, proto se důkladně zamýšlíme nad formami a metodami. Podstatné je, aby výuka byla méně teoretická

a více podložená materiálně, manipulačními a demonstračními pomůckami, neboť osvojované znalosti a dovednosti mají mít zejména praktické uplatnění.

Vhodnou součástí konstrukce IVP jsou potřeby kompenzačních pomůcek, speciálních učebních pomůcek, neboť materiální podpora by se měla týkat veškeré výuky, nikoli pouze práce v logopedické či dyslektické péči.

Součástí IVP je i způsob hodnocení. Je možné přistoupit k tradiční klasifikaci, popř. použít na základě doporučení poradenského zařízení a žádosti rodičů hodnocení slovní nebo je možná kombinace obou forem.

V závěru individuálního vzdělávacího plánu je důležitá i komunikace s rodiči, která je základním předpokladem pro spolupráci školy, dítěte, rodiny a poradenského zařízení. Je možné využít všechny dostupné prostředky (třídní schůzky, žákovská knížka, konzultační hodiny, individuální schůzky, e-mail apod.); spolupráci s rodinou nelze uzavřít pouhým podpisem v závěru pohovoru.

V současné době již není poslední bod konstrukce IVP – finanční zajištění – podstatný problém. Pokud jsou žáci vedeni v poradenském zařízení, mají svůj IVP. V zahajovacím výkaze školy jsou pak uvedeny počty žáků, kteří jsou integrováni a ze zákona vyplývá, že pro ně musí být zajištěny i finanční prostředky, které pokryjí náklady na pedagoga, pomůcky, asistenta pedagoga: jedná se o tzv. normativy na žáka podle druhu postižení, které řeší *Vyhláška č. 65/2005 Sb.*⁵⁶

3.8.5 Shrnutí

- IVP je vypracován pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a pro žáky s mimořádným nadáním (*Zákon č. 561/2004 Sb.*, § 18).
- Podrobné vymezení obsahu uvádí § 6, odst. 4, *Vyhlášky č. 73/2005 Sb.*

⁵⁶ Srov. KAPRÁLEK – BĚŽECKÝ. *Jak napsat a používat individuální vzdělávací program.* s. 39 - 42.

- Nedodržování stanovených opatření řeší § 6 odst. 8 *Vyhlášky č. 73/2005 Sb.*
- IVP se vypracuje na základě vyšetření poradenského zařízení a jeho doporučení k zařazení k individuální nebo skupinové integraci.
- Za tvorbu IVP je zodpovědná škola.
- Zákonný zástupce musí podat písemnou žádost řediteli školy.
- Ředitel školy musí písemně rozhodnout o povolení IVP.
- IVP je podkladem pro navýšení finančních prostředků.

3.9 Asistent pedagoga

Ustanovení pozice asistenta ve vzdělávacím procesu se projednávalo více než deset let, proto uvádím postupné legislativní změny související s funkcí asistenta pedagoga od roku 1993. V závěru analyzuji postup ředitele školy při žádosti o zřízení funkce asistenta pedagoga, přičemž využívám dostupné zákony a ostatní prováděcí předpisy, které upravují tuto problematiku v současné době.

Ustanovení funkce asistenta pedagoga nebylo vyřešeno do konce roku 2004, ale přesto na školách působily desítky asistentů. Ředitelé škol měli několik možností provizorního řešení. Zpočátku se využívala civilní vojenská služba, která byla velmi výhodným řešením z hlediska finančních prostředků, ale nevýhodou byla délka asistence – 18 měsíců. Další možností bylo zaměstnat člověka, který byl na Úřadu práce jako nezaměstnaný, jehož místo bylo hrazené z prostředků na podporu zaměstnanosti.

V obou případech byl jednoznačný problém v kvalifikaci takových uchazečů, proto se jednalo spíše o asistenci osobní než pedagogickou. V případě, že školy zaměstnaly kvalifikovaného pracovníka do funkce asistenta, jejich odměňování zajišťovaly z vlastních zdrojů - dotací MŠMT. v praxi to znamenalo, že finanční prostředky, které byly určeny pro „zdravé“ žáky, se z části musely použít na zaměstnance – asistenta – pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Často se na nákladech podílely obce a zdrojem finančních prostředků byly i nadace, sponzorské dary či projekty.

Je nutné zdůraznit, že MŠMT hradilo ze státního rozpočtu mzdové náklady na romské asistenty, ale pro asistenty zdravotně postižených nebyly školám zákonem garantovány žádné finanční náhrady.

MŠMT zřídilo v roce 1993 funkci romského asistenta, plně ji hradilo a stanovilo i jeho platové zařazení. Ze strany rodičů i školy byl tento krok vnímán jako výrazný nesoulad v preferencích. Školy byly i nadále nuceny tuto situaci řešit formou žádostí, které směřovaly na Úřady práce.

3.9.1 Souhrn změn souvisejících s funkcí asistenta pedagoga

Pro přehled postupných změn využívám podklady Bc. Lucie Jindrákové (Nová škola, o.p.s.), která zpracovala a dne 3. 11. 2005 prezentovala všechny změny související s funkcí asistenta pedagoga od roku 1993. Bc. Jindráková je koordinátorkou projektu *Podpora asistentů pedagoga* a svoji ucelenou práci přednesla na konferenci pod názvem *Změny a dopady týkající se funkce asistenta pedagoga, které přinesl nový školský zákon a Zákon o pedagogických pracovnících (zkušenosti a výhledy do budoucna)*.

Zvláště jsem ocenila přehled souvisejících dokumentů a jednotlivá vzdělávací zařízení, která umožňovala zvýšení nebo získání kvalifikace pro funkci romského pedagogického asistenta (1993-1999), vychovatele - asistenta učitele (2000-2004) a asistenta pedagoga (od 1. 1. 2005).

Období	Název funkce	Financování mzdových prostředků	Dokumenty	Vzdělávání RPA
1993-1997	romský pedagogický asistent (RPA)	roli zaměstnavatelů měly neziskové organizace, které získávaly a přerozdělovaly fin. prostředky na mzdy RPA		Nová škola, o. p. s. 1. kurz ped. minima pro RPA Společenství Romů na Moravě, o. p. s.
1998-1999	romský pedagogický asistent (RPA)	finanční prostředky k hrazení mzdových nákladů jsou vyčleněny ze státního rozpočtu; finance školám přiznává a přerozděluje MŠMT	Usnesení vlády ČR č. 686 z 29. 10. 1998 Informace o zřízení funkce romského asistenta v základní a zvláštní škole, č.j. 14 170/98 – 22	Nová škola, o. p. s. Kurz „Další vzdělávání RPA“ Humanitas - Profes, o. p. s. Kurz pedagogického minima Ped. fakulta MU v Brně Kurz ped. vzdělávání RPA
2000-2004	vychovatel - asistent učitele	finanční prostředky k hrazení mzdových nákladů jsou vyčleněny ze státního rozpočtu; finance školám přiznává a přerozděluje MŠMT	Metodický pokyn MŠMT ČR ke zřizování přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním a k ustanovení funkce vychovatele – asistenta učitele, č.j. 25 484/2000-22	Nová škola, o. p. s. Kurzy týmové spolupráce učitelů a asistentů učitelů Tandem Přípravný kurz k přijímacím zkouškám na SPŠ Humanitas – Profes, o. p. s. Kurz pedagogického minima Kabinet multikulturní výchovy Ped. F MU v Brně Kurz ped. -psych. přípravy VOŠ, SPgŠ a OA Most Vzdělávací program „Pedagogika pro asistenty školství“ Step by Step ČR, o. s. Projekt Kukadla – Jakhora
od 1. 1. 2005	asistent pedagoga (AP)	o zřízení a financování pozice AP rozhodují krajské úřady	Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se SVP a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků Informace MŠMT k zabezpečení vzdělávání dětí, žáků a studentů se SVP s podporou asistence, č.j. 14 453/2005 - 24	Humanitas – Profes, o. p. s. – Kurz pedagogického minima Ped. F MU v Brně – Kurz ped. – psychologické přípravy VOŠ, SPgŠ a OA Most – Vzdělávací program „Pedagogika pro asistenty školství“ SOŠ a SOU Ostrava – Vzdělávací program „Pedagogika pro asistenty ve školství“

3.9.2 Asistent pedagoga pro žáky se zdravotním postižením v základní škole

Funkce asistenta pedagoga pro žáky se zdravotním postižením v běžné základní škole představuje podpůrnou službu umožňující vzdělávání a výchovu těm žákům, kteří jsou integrováni v běžných nebo speciálních třídách. Jeho hlavní činnosti specifikuje *Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*:

„§ 7 Asistent pedagoga

(1) Hlavními činnostmi asistenta pedagoga jsou pomoc žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází."

Zřízení funkce asistenta pedagoga umožňuje *Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*:

„§ 16 Vzdělávání dětí žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami

(9) Ředitel mateřské školy, základní školy, základní školy speciální, střední školy a vyšší odborné školy může se souhlasem krajského úřadu ve třídě nebo studijní skupině, ve které se vzdělává dítě, žák nebo student se speciálními vzdělávacími potřebami, zřídit funkci asistenta pedagoga. V případě dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním je nezbytné vyjádření školského poradenského zařízení.“

V praxi jsou asistenti pedagoga zařazeni k žákům, kteří jsou integrováni individuálně a potřebují pomoc pouze v některých předmětech, nebo jsou asistenti pedagoga „přiděleni“ do speciálních tříd. Asistent pedagoga, který je určen pro individuální integraci, pomáhá žákům a vyučujícím na I. i II. stupni základní školy.

Asistent pedagoga je, podle ustanovení *Zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů*, pedagogickým pracovníkem:

„§ 2 Pedagogický pracovník

(1) Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělání na základě zvláštního právního předpisu (dále jen „přímá pedagogická činnost“); je zaměstnancem právnické osoby, která vykonává činnost školy nebo zaměstnancem státu nebo ředitelem školy, není-li k právnické osobě vykonávající činnost školy v pracovněprávním vztahu nebo není-li zaměstnancem státu. Pedagogickým pracovníkem je též zaměstnanec, který vykonává přímou pedagogickou činnost v zařízeních sociální péče.

(2) Přímou pedagogickou činnost vykonává:

- a) učitel,
- b) vychovatel,
- c) speciální pedagog,
- d) psycholog,
- e) pedagog volného času,
- f) asistent pedagoga,
- g) trenér,
- h) vedoucí pedagogický pracovník.“

3.9.3 Postup při žádosti o zřízení funkce asistenta pedagoga

V případě, že je škola schopna zajistit vzdělávání žákům se zdravotním postižením, může požádat příslušný krajský úřad o finanční prostředky na mzdové náklady pro asistenta pedagoga. Církevní školy žádají Ministerstvo školství, odbor 46. Náležitosti žádosti o souhlas ke zřízení funkce asistenta pedagoga stanoví *Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných*, §7 odst. 2: „Žádost o souhlas se zřízením funkce asistenta obsahuje název a sídlo právnické osoby, která vykonává činnost školy, počet žáků a tříd celkem, počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, dosažené vzdělání asistenta pedagoga, předkládanou výši platu nebo mzdy, zdůvodnění potřeby zřízení funkce asistenta pedagoga, cíle, kterých chce ředitel zřízením této funkce ve škole dosáhnout, a náplň práce asistenta pedagoga.“

Žádosti musí předcházet podklady ředitele školy pro poradenské zařízení, ve kterých stanoví počty vyučovacích hodin u jednotlivých žáků a jednotlivých předmětů. Záleží na poradenském zařízení, zda tyto počty podpoří a odsouhlasí. Zároveň PPP nebo SPC uvede, zda druh postižení u žáka předpokládá asistenci po celou dobu docházky nebo v určitém časovém období. Pokud poradenské zařízení uzná asistenci pouze na určitou dobu, je nezbytné požádat o souhlas znovu, nejlépe před uplynutím této lhůty.

Podklady poradenského zařízení jsou zaslány k příslušnému krajskému úřadu a s nimi i žádost ředitele školy, která musí, dle *Vyhlášky č. 73/2005 Sb.*, obsahovat:

- název a sídlo právnické osoby, která vykonává činnost: dle zřizovací listiny školy,
- počet žáků a tříd celkem: informace důležitá pro výpočet navýšení normativu na žáka,
- počet žáků se speciálními vzdělávacími potřebami: uvést žáky, kteří jsou ve speciální třídě a žáky, kteří jsou integrováni individuálně; uvedený počet je adekvátní počtu asistentů pedagoga,
- dosažené vzdělání asistenta pedagoga v souladu se *Zákonem č. 563/2004 Sb.*, § 20:

„Asistent pedagoga získává odbornou kvalifikaci

- a) vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd,
- b) vyšším odborným vzděláním získaným studiem v akreditovaném vzdělávacím programu vyšší odborné školy v oboru vzdělávání zaměřeném na přípravu v oblasti pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiku,
- c) středním vzděláním s maturitní zkouškou získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělávání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů,
- d) středním vzděláním s výučním listem získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání a studiem pedagogiky, nebo
- e) základním vzděláním a absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga uskutečňovaného zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.“

Vzhledem ke zkušenostem v praxi reaguji na body d) a e). Nechci podceňovat asistenta pedagoga, který má výuční list či základní vzdělání, ale předpoklady, podmínky

a potřeby, které asistent pedagoga musí splňovat, nemůže nahradit akreditovaný kurz v rozsahu 120 hodin. Toto vzdělání může stačit a dokonce i vyhovovat v případě tzv. osobní asistence, která často probíhá v rámci přátelské výpomoci. Studium pro asistenty pedagoga a získání příslušné kvalifikace stanoví *Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků*:

„§ 4 Studium pro asistenty pedagoga

1. Studium pro asistenta pedagoga získává jeho absolvent znalosti a dovednosti v oblasti pedagogických věd, které jsou součástí jeho odborné kvalifikace.
 2. Studium se uskutečňuje v zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků v délce trvání nejméně 120 vyučovacích hodin.
 3. Studium se ukončuje závěrečnou zkouškou před komisí. Po jejím úspěšném složení získává absolvent osvědčení.“,
- předpokládanou výši platu nebo mzdy: předpokládaná výše se uvádí včetně zákonných odvodů; asistent pedagoga je pedagogickým pracovníkem, proto mu náleží platový tarif podle přílohy č. 2 *Narizení vlády č. 330/2003 Sb., ve znění pozdějších předpisů*, a 8 týdnů dovolené,
 - zdůvodnění potřeby zřízení funkce asistenta pedagoga: zdůvodnění pro ředitele školy je jednoznačné: využití *Vyhlášky č. 73/2005 Sb.*; získané doporučení poradenského zařízení; žádosti zákonných zástupců; zřízení speciálních tříd, vysoký počet integrovaných žáků v běžných třídách,
 - cíle, kterých chce ředitel zřízením této funkce ve škole dosáhnout: cílem je péče o zdravotně postižené, zajištění asistence při zájmové činnosti těchto žáků, pomoc při základních životních potřebách – sebeobsluha, kulturní a sportovní vyžití žáka; v neposlední řadě je to také pomoc učitelů, který se stejně tak usilovně musí věnovat i žákům bez postižení,
 - náplň práce asistenta:
 - je přítomen ve třídě po celou dobu vyučování,

- řídí se pokyny učitele a zapojuje se do práce se třídou (výměna rolí asistent-učitel),
- po domluvě s učitelem pracuje s dítětem podle IVP,
- pomáhá dítěti s přípravou pomůcek na vyučování, s orientací po školní budově, při přesunech mimo budovu a s jednoduchou obsluhou,
- účastní se schůzek, které se týkají integrovaného dítěte,
- je součástí týmu pro tvorbu IVP,
- účastní se pravidelných školení asistentů pořádaných SPC nebo jinou organizací.

Náplň souvisí s pracovní smlouvou; vypracuje ji ředitel školy na základě požadavků a potřeb žáků, se kterými bude asistent pedagoga pracovat; jako problematické vidím úvazkové hodiny, kdy vyhláška doporučuje rozmezí 20-40 hodin, což je zavazující pro financování, neboť je složité najít asistenta, který bude pracovat na poloviční úvazek, tj. 20 hodin vzhledem k platovému zařazení; asistent, který by měl naplnit 40 hodin (vyšší finanční ohodnocení) musí zůstat ve škole 8 hodin, přestože integrovaní žáci jsou ve škole nejdéle 6 hodin; v praxi je nejjednodušší uplatnit 35 hodin přímé vyučovací povinnosti a zbývajících 5 hodin je možné využít na přípravu výuky s třídním učitelem, popř. samostudium.

3.9.4 Shrnutí

Zodpovědnost za vzdělávání žáka se speciálními vzdělávacími potřebami nese třídní učitel a ostatní vyučující. Pro dobrou spolupráci mezi učitelem a asistentem pedagoga je důležitá vzájemná informovanost a vymezení kompetencí, proto jsou nezbytné pravidelné schůzky. Dochází k výměně informací o práci žáka a asistent získává od učitele instrukce pro svou práci.

Asistent pedagoga se aktivně účastní při sestavování IVP, proto musí být seznámen s rodinou žáka, s jeho specifickými potřebami a odpovídajícími metodami práce. Pomoc asistenta pedagoga spočívá v sociální adaptaci žáka v novém prostředí a ve vytváření struktury vyučovacích hodin. Na učiteli vždy zůstává výuka, zadávání a kontrola domácích i školních úkolů, zapisování známek do žákovské knížky, pozitivní i negativní hodnocení chování integrovaného žáka. Asistent pracuje podle pokynů učitele, ale nestává se učitelem.

Závěr

V současné době (červen 2006) probíhají na Křesťanské základní škole, kde pracuji, semináře určené školám, které již zřídily nebo se teprve rozhodují zřídit speciální třídu. Pomáhají řešit způsob, jakým začlenit zdravotně postiženého žáka do běžné třídy. Znovu jsem se přesvědčila, že veškerou snahu ostatních škol o uskutečnění této myšlenky zrazuje nadměrná administrativa s touto problematikou spojená. Zároveň se s ostatními pedagogy shoduji, že legislativa je velmi nepřehledná. Chybí jednoznačný postup, kde by byly souhrnně uvedeny všechny požadavky, které musí škola splnit. Jejich stručný přehled předkládají krajské úřady, zabývají se však pouze zřízením speciální třídy a souhlasem se zřízením funkce asistenta pedagoga, a to s úzkým zaměřením pouze na pokyny pro sestavování žádosti ředitelem školy. Při těchto setkáních jsem využila získané zkušenosti a provedla rozbor jednotlivých dokumentů, které uvádím v diplomové práci. Velmi mi pomohlo studium historického vývoje, neboť jsem mohla na základě vlastní praxe a praxe ostatních pedagogů naší školy srovnat předchozí podmínky vzdělávání a podmínky, které nám nabízí současný školský zákon.

Školský zákon a související prováděcí předpisy, přestože stále ještě nenaplní všechny potřeby ze strany školských zařízení, výrazným způsobem zahájily diskusi, která přispívá k rozvoji a osobnostní orientaci zdravotně postižených žáků. Daná problematika je stále otevřená, protože teprve v praxi zákon ukázal, kde jsou jeho nedostatky. Především je to stále nedostatečně zajištěná pedagogická asistence u žáka, o které rozhodují úředníci na krajských úřadech, přičemž z mého pohledu, největší rezervy zůstávají v nedořešené otázce financování církevních škol. Ačkoli jsou průkopníky v zakládání speciálních tříd a v začleňování zdravotně postižených žáků, dostávají nižší finanční prostředky než státní školy. Domnívám se, že je nutné v blízké budoucnosti zjednodušit proces zřizování speciálních tříd, omezit administrativu a navýšit finanční prostředky tak, aby podmínka pro zařazení zdravotně postiženého žáka - asistent pedagoga ve speciální třídě - mohla být splněna. Především je pak nutné umožnit asistenci na základě oprávněných požadavků ze strany pedagogů, kteří znají potřeby „svých“ dětí, nikoliv na základě rozhodnutí těch, kteří tyto děti nikdy nepoznali.

Přes všechna uvedená negativa, která omezují zejména pedagogickou činnost, jsem přesvědčena o smysluplnosti vzdělávání zdravotně postižených žáků v běžné základní škole, neboť obohacuje všechny zúčastněné strany.

Seznam použité literatury a ostatních dokumentů

- BLAŽEK, B. *Světy postižených*. Praha: Avicenum, 1988. ISBN 80-08-083-88.
- FRIEDL, A. *Školské zákony*. Komentář. 5. doplněné vydání. Praha: Eurounion, s.r.o., 2002. ISBN 80-7317-010-8.
- FRIEDL, A. *Školské zákony*. Stav k 1. 5. 2005. Praha: Eurounion, s.r.o., 2005. ISBN 80-7317-043-4.
- CHVÁTALOVÁ, H. *Jak s žije dětem s postižením*. Problematika pěti druhů postižení. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-588-1.
- KAPRÁLEK, K. *Jak napsat a používat individuální vzdělávací program*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-887-2.
- MICHALÍK, J. *Škola pro všechny aneb: Integrace je když...*, Vsetín: ZŠ Integra za podpory programu PHARE – ACCESS 99 Evropská unie, 1999. ISBN *neuvedeno*.
- MONATOVÁ, L. *Pedagogika speciální*. 2. dotisk. Brno: Masarykova univerzita, OL Print, 1996. ISBN 80-210-1009-6.
- MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. 2. rozš. vyd. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-60-5.
- MŠMT, *Národní program rozvoje vzdělávání v české republice, Bilá kniha*. Praha: ÚIV - Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8.
- NĚMEC, Z. *k metodice výchovy a vzdělávání obtížně vychovatelných*. Aktuální problémy speciální pedagogiky. Praha: SPN, 1977. ISBN *neuvedeno*.
- PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-65-6.
- POLÁKOVÁ, H. *Prováděcí předpisy ke školskému zákonu a zákonu o pedagogických pracovnících*. Žďár nad Sázavou: Fakta v. o. s., 2005. ISBN 80-902614-6-9.

- POLÁKOVÁ, H. *Školský zákon. Zákon o pedagogických pracovnících*. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 2004. ISBN 80-902614-3-4.
- SELIKOWITZ, M. *Dyslexie a jiné poruchy učení*. angl. orig. *Dyslexia and Other Learning Difficulties*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-7169-773-7.
- VÍTKOVÁ, M. *Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální*. 2. rozšíř. vyd. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-7315-071-9.
- VÚP, *Manuál pro tvorbu školního vzdělávacího programu v základním vzdělávání*. Praha: Tauris, 2005. ISBN *neuvedeno*.
- VÚP, *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha: ÚIV, Tauris, 2005.
- VÚP, *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Havlíčkův Brod: INFRA, 2005. ISBN 80-86666-24-7.

Použité platné zákony a ostatní prováděcí předpisy MŠMT

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- Zákon č. 562/2004 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím školského zákona.
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.
- Nářízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko psychologické činnosti pedagogických pracovníků.
- Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky.
- Vyhláška č. 65/2005 Sb., kterou se stanoví členění krajských normativů, ukazatele rozhodné pro jejich stanovení, jednotky výkonu pro jednotlivé krajské normativy, vztah mezi ukazateli a jednotkami výkonu, ukazatele pro výpočet minimální úrovně

krajských normativů a zásady pro jejich zvýšení a jejich zveřejnění (vyhláška o krajských normativech).

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se spec. vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků.

Vzdělávací program Základní škola, č. j. 16 847/96 – 2.

Vzdělávací program zvláštní školy, č. j. 22 980/97 – 22.

Směrnice č.j. 13 710/2001-24 k integraci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení .

Metodický pokyn č.j. 13 711/2001-24 k vzdělávání žáků se specifickými poruchami učení nebo chování.

Sdělení MŠMT č.j. 10 849/2004-24 o ukončení pokusného ověřování „Integrace žáků s mentálním postižením do základních škol.

Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole č.j. 27 317/2004-24.

Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se vydává Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání č.j. 31 504/2004-22.

Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání č.j. 27 002/2005-22.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání – příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením č.j. 20 576/2005-2.

Sdělení MŠMT č. j. 25 317/2005 – 24 o tvorbě školních vzdělávacích programů pro vzdělávání žáků s mentálním postižením.

Informace MŠMT k zabezpečení vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami s podporou asistence č.j. 14 453/2005-24.

Použité v současnosti již neplatné zákony a ostatní prováděcí předpisy MŠMT

Zákon č. 29/1984 Sb. o soustavě základních a středních škol (školský zákon).

Zákon ČNR č. 564/1990 Sb. o státní správě a samosprávě ve školství.

Zákon č. 138/1995 Sb. o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon).

Vyhláška 130/1980 Sb., o výchovném poradenství.

Vyhláška č. 291/1991 Sb., o základní škole.

Vyhláška č. 225/1993, kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 291/1991 Sb.

Vyhláška č. 399/1991 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

Vyhláška č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

Metodický pokyn MŠMT ČR č.j. 23 472/92-21 k zajištění péče o děti se specifickými vývojovými poruchami učení v základních školách.

Metodický pokyn č.j. 18 996/97-22 k integraci dětí a žáků se zdravotním postižením do škol a školských zařízení ve školním roce 1997/1998.

Metodický pokyn č.j. 25 484/2000-22 ke zřizování přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním a k ustanovení funkce vychovatele – asistenta učitele.

Pokusné ověřování individuální integrace žáka s mentálním postižením v základní škole na základě možnosti § 58 písm. a) zákona číslo 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol, ve znění pozdějších předpisů. (1993).

Informace o zřízení funkce romského asistenta v základní a zvláštní škole, č.j. 14 170/98-22.

Vzdělávání žáků s více vadami, č.j. 25 602/97-22.

Odborné časopisy a noviny

Řízení školy, Odborný měsíčník pro ředitele škol, 1-12/2004, 2005. ISSN 1214-8679.

Učitelské noviny, Týdeník pro učitele a přátele školy, 1 – 12/2004, 2005. ISSN 0139-5718.

Moderní vyučování, Časopis o učitelích a jejich práci, 1 – 12/2004, 2005. ISSN 1211-6858.

Učitelské listy, Měsíčník pro příznivce změn, 1 – 12/2005. ISSN 1210-6313.

Rodina a škola, 1 – 12/2005. ISSN 0035-7766.

Děti a my, 1 – 12/2001. ISSN 0323-1879.

Můžeš, Integrované školství a neslyšící osoby (5/1995). ISSN 1210-7174.

Tiskové zprávy a ostatní použité dokumenty

Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

Vládní výbor pro ZPO, č. j. VVZP 202/91, 14. 1. 1992, *Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnaléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit.*

Usnesení vlády ČR č. 686 z 29. října. 1998.

Usnesení vlády ČR č. 277 ze dne 7. dubna 1999.

Internetové stránky

DVOŘÁK P. *Rodina a škola. Náš vzdělávací systém není zdaleka ke všem dětem stejně spravedlivý.* Dostupné na WWW: <http://www.portal.cz/>

MŠMT. *Speciální školství. Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění RVP ZV.* Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/>

VÚP. *Dokončené projekty. Rámcové projekty RVP ZV + RVP ZV – LMP.* Dostupné na WWW: <http://www.vuppraha.cz/>

Škola online. *Pedagogické a příbuzné vědy. Pedagogika, Psychologie.* Dostupné na WWW: <http://www.skolaonline.cz/>

ATRE. *Zákony, vyhlášky, nařízení. 2004/561 Sb., Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).* Dostupné na WWW: <http://www.atre.cz/>

PORTÁL PRO ŠKOLY. *Pro ředitele. MŠMT zvýší příspěvky na žáka i platy učitelů.* Dostupné na WWW: <http://www.portalproskoly.cz/>

UIV. *Statistiky. Statistické informace. Časové řady.* Dostupné na WWW: <http://www.uiv.cz/>

Abstrakt

GLÖSSLOVÁ, Š. *Legislativní rámec vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na ZŠ: Vývoj od roku 1984 a současná praxe*. České Budějovice 2006. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce: PaedDr. Petr Bauman.

Klíčové pojmy: integrace, žák se speciálními vzdělávacími potřebami, školský zákon

Práce se zabývá zákony a ostatními prováděcími předpisy nezbytnými k přijetí zdravotně postiženého žáka do běžné základní školy. Je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola se zabývá vymezením základních pojmů zdravotně postižených žáků a uvádí čtenáře do dané problematiky. Historický vývoj legislativních opatření je sledován od roku 1984 do roku 2004 ve druhé kapitole. Na ni následně navazuje kapitola třetí, která se zabývá současným školským zákonem č. 561/2004 Sb., jež v § 16 vymezuje podmínky a práva žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, a souvisejícími prováděcími předpisy.

Abstract

Title: Legislative Framework for Mainstreaming Pupils with Special Education Needs in Czech Primary Schools: The Development Since 1984 and Present Practice

Key words: integration, pupils with special education needs, Education Act

The diploma thesis deals with Czech legislation relevant for mainstreaming a handicapped pupil in a primary school. It is divided into three main chapters. The first one defines relevant terms and introduces the issue. The development of the issue since 1984 is dealt with in chapter two. The closing, third, chapter analyses the present Education Act No. 561/2004 Col., which – in § 16 – defines the conditions and rights of pupils with special education needs, as well as related codes of practice.